

ΠΜΣ “Διεθνείς και Ευρωπαϊκές Σπουδές”

Διπλωματική Εργασία

Τίτλος	Οι πολιτικές επιδράσεις της μετανάστευσης στη χώρα υποδοχής
Όνομα φοιτητή	ΚΑΤΕΧΑΚΗ ΔΗΜΗΤΡΑ
Ημερομηνία παράδοσης	29/09/2017
Επιβλέπων	Καθηγητής ΚΟΝΤΗΣ Α.

Από το εξώφυλλο του European Union & OECD,
“Settling In: OECD Indicators of Immigrant Integration 2012”

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η παρούσα εργασία δεν θα μπορούσε να προκύψει χωρίς την πολύτιμη συνδρομή και καθοδήγηση του επιβλέποντα Καθηγητή μου κ. Αντώνιου Κόντη και της συνεργάτιδάς του Δρ. Ελένης-Ανδριανής ΣΑΜΠΑΤΑΚΟΥ. Οι συμβουλές τους υπήρξαν καταλύτες για την παρούσα εργασία, ενώ το ενδιαφέρον τους αρωγός στη συμμετοχή μου στο ΠΜΣ.

Ωστόσο, τόσο η παρότρυνση για τη συμμετοχή μου στο ΠΜΣ, όσο και η επιτυχής ολοκλήρωση των σπουδών μου ανήκουν στον σύζυγο μου και στον πατέρα μου, οι οποίοι όχι μόνο δρουν υποστηρικτικά στις σπουδές μου, αλλά και με παροτρύνουν να εμβαθύνω τις γνώσεις μου και να προωθήσω τις γνωστικές και επαγγελματικές μου επιδιώξεις.

Σας ευχαριστώ πραγματικά όλους από καρδιάς!

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	4
1. Πολιτικές επιδράσεις στη Δημόσια Διοίκηση της χώρας υποδοχής.....	7
1.1 Διοικητικές δομές, θεσμικό πλαίσιο	7
1.2 Ιδιότητα του Πολίτη	12
1.3 Εναρμόνιση με ΕΕ	15
2. Πολιτικές επιδράσεις στην πολιτική ζωή και το πολιτικό σύστημα της χώρας υποδοχής.....	19
2.1 Επίδραση στο δημόσιο λόγο	19
2.2 Πολιτικά κόμματα	25
3. Πολιτική συμμετοχή μεταναστών στη χώρα υποδοχής.....	30
3.1 Συμμετοχή σε επίπεδο τοπικής αυτοδιοίκησης	30
3.2 Συμμετοχή σε εκλογικές διαδικασίες.....	35
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΚΑΤΑΛΗΚΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ	37
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	42

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

“...στη χώρα μας σήμερα ζουν και εργάζονται νόμιμα περισσότεροι από μισό εκατομμύριο μετανάστες. Πολλές χιλιάδες από αυτούς ζουν ανάμεσά μας και εργάζονται κανονικά για δέκα και περισσότερα χρόνια, έχουν κάνει οικογένεια εδώ, έχουν αποκτήσει στέγη και περιουσία...”¹.

Η μετανάστευση ως διαδικασία, αλλά και ο μετανάστης ως παρουσία, φέρουν από την πρώτη στιγμή επιδράσεις σε διάφορα θεματικά πεδία πολιτικής και σε διαφορετικά επίπεδα οργάνωσης και λειτουργίας της χώρας υποδοχής. Η παρούσα εργασία εστιάζει στις επιδράσεις της μετανάστευσης, οι οποίες αποτελούν αντικείμενο μελέτης της πολιτικής επιστήμης, στις επιδράσεις επί της πολιτικής ζωής και της πολιτικής κοινωνίας, περιλαμβάνοντας τόσο θέματα που συνδέονται με τις σημαντικές θεσμικές στιγμές, όσο και ζητήματα καθημερινής πολιτικής συμμετοχής. Στο πλαίσιο αυτό σημαντική θέση κατέχει η ακαδημαϊκή συζήτηση περί της «αστικής ένταξης» (civic integration). Άλλωστε, οι πολιτικές επιδράσεις συνδέονται άμεσα με συγκεκριμένες διαστάσεις των κοινωνικών επιδράσεων, όπως οι διακρίσεις, η κοινωνική συμμετοχή, η οποία μπορεί να θεωρηθεί ως εν δυνάμει προθάλαμος της πολιτικής συμμετοχής των μεταναστών, με την τελευταία να εξετάζεται διττά στην παρούσα εργασία, καθώς ο πολίτης μιας χώρας δεν αρκεί απλά να ενδιαφέρεται για τα κοινά, αλλά είναι αναγκαίο να μετέχει και στην άσκηση εξουσίας. Δηλ. «... δ' άπλως οὐδενί τῶν ἄλλων ὀρίζεται μᾶλλον ἢ τῷ μετέχειν κρίσεως και ἀρχῆς» (Αριστοτέλης, Πολιτικά).

Ωστόσο, λόγω του μεγάλου φάσματος και του διαφορετικού φορτίου των επιμέρους πολιτικών επιδράσεων, στην παρούσα εργασία επιλέγουμε να μελετήσουμε πολιτικές επιδράσεις της μετανάστευσης σε συγκεκριμένα, κρίσιμα για λόγους που θα αναφερθούν στη συνέχεια, θέματα, τα οποία αφορούν στη δημόσια διοίκηση της χώρας υποδοχής, και το θεσμικό πλαίσιο αυτής, υπό το πρίσμα του ευρωπαϊκού κεκτημένου στο πολιτικό σύστημα και στην πολιτική ζωή της χώρας υποδοχής, όπως αυτή γίνεται αντιληπτή μέσα από το δημόσιο λόγο και τα πολιτικά κόμματα, και τέλος την πολιτική συμμετοχή των μεταναστών σε εθνικό και τοπικό επίπεδο.

Η επιλογή προκύπτει σε συνέχεια συστηματικής μελέτης σχετικής βιβλιογραφίας, αποτελεσμάτων ερευνών, αλλά και των συναφών κειμένων της ΕΕ, σε συνδυασμό με τη δυναμική των επιδράσεων στους επιλεγμένους τομείς, ως προς την προοπτική “spillover”, προκαλώντας αλυσιδωτές ‘συνέπειες’ σε έτερες διαστάσεις πολιτικών επιδράσεων. Παράλληλα η επιλογή

¹ ΡΑΓΚΟΥΣΗΣ, Γ. άρθρο στην «ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ», ως Υπουργός Εσωτερικών Αποκέντρωσης και Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης. Διαθέσιμο στο σύνδεσμο <http://www.ypes.gr/el/MediaCenter/Minister/Interviews/?id=8bbdd56f-a4b1-4d13-b63f-c8242e4e034b>, (πρόσβαση την 20/08/2017).

των συγκεκριμένων θεματικών πεδίων αποπειράται να δώσει μια συνολική εικόνα των πολιτικών επιδράσεων με αναφορά στη χώρα υποδοχής ως κράτος και ως κοινωνία, αλλά και στο ίδιο το μετακινούμενο πρόσωπο, ως αποδέκτη του αποτελέσματος που επέφερε η επίδραση και της δικής του παρουσίας.

Η αποτύπωση των πολιτικών επιδράσεων λαμβάνει χώρα ως αντικείμενο συγκριτικής μελέτης της Ελλάδας και της Ολλανδίας, δύο ΚΜ της ΕΕ με διαφορετική ιστορικά προσέγγιση στα επιμέρους θέματα που εξετάζουμε, αλλά ταυτόχρονα χώρες υποδοχής και εγκατάστασης μεταναστών στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού κεκτημένου.

Από τη μία πλευρά, έχουμε την Ελλάδα των 713.000 υπηκόων τρίτων χωρών και 199.000 πολιτών από έτερα ΚΜ της ΕΕ, αντιπροσωπεύοντας αντίστοιχα το 6,5% και 1,8% του συνολικού πληθυσμού της χώρας². Οι Αλβανοί είναι η μεγαλύτερη μεταναστευτική ομάδα με 480.000 περίπου υπηκόους και ακολουθούν οι Βούλγαροι (75.000), οι Ρουμάνοι (46.000), οι Πακιστανοί (34.000), οι Γεωργιανοί (27.000), οι Ουκρανοί (17.000) και οι Πολωνοί (14.000). Υπάρχουν και δύο ομάδες που δεν καταγράφονται στον μεταναστευτικό πληθυσμό της χώρας: (α) οι ομογενείς από την Αλβανία, οι οποίοι διαθέτουν τα ίδια κοινωνικοοικονομικά δικαιώματα με τους Έλληνες πολίτες και η πλειοψηφία τους έχει πολιτογραφηθεί, και (β) οι Έλληνες του Πόντου, που ήρθαν στην Ελλάδα ως οικονομικοί μετανάστες στα τέλη της δεκαετίας του 1980 και στις αρχές της δεκαετίας του 1990. Θεωρούνται επίσημα ως επαναπατρισθέντες και υπολογίζονται περίπου στους 155.319 (~80.000 από Γεωργία, 31.000 από Καζακστάν, 23.000 από Ρωσία και 9.000 από Αρμενία).³

Από την άλλη πλευρά, η Ολλανδία διαθέτει μια πλούσια ιστορία στον τομέα της μετανάστευσης. Μετά το 2^ο Παγκόσμιο Πόλεμο, δέχτηκε σημαντικούς αριθμούς προσφύγων και οικονομικών μεταναστών, με αποτέλεσμα το 20% του πληθυσμού της να αποτελείται από μετανάστες ή παιδιά μεταναστών γονέων. Συγκεκριμένα, από τα 16 εκατομμύρια πληθυσμό της Ολλανδίας, περίπου το ένα εκατομμύριο αποτελείται από εθνικές μειονοτικές ομάδες. Οι κύριες εθνικές μειονοτικές ομάδες είναι: (α) οι ολλανδόφωνοι μετανάστες από πρώην ολλανδικές αποικίες με ολλανδικά διαβατήρια, δηλαδή από τη Σουρινάμ και τις Αντίλλες⁴, β) οι μετανάστες που έφθασαν ως προσωρινά εργαζόμενοι μεταξύ 1960 και 1980 (οι οποίοι ωστόσο

² Σύμφωνα με την απογραφή του 2011.

³ Federal Agency for Civic Education (Bundeszentrale für politische Bildung/bpb), <http://www.bpb.de/gesellschaft/migration/laenderprofile/186412/die-einwandererbevoelkerung>, πρόσβαση την 28/09/2017.

⁴ Είναι αξιοσημείωτος ο αριθμός των 330.000 μεταναστών από τη Σουρινάμ, εάν αναλογιστούμε ότι ο συνολικός πληθυσμός της είναι 500.000. Ο δε αριθμός των Moluccans ανέρχεται στους 45.000, κατατάσσοντας την ομάδα αυτή ανάμεσα στις 10 πρώτες εθνικές μειονοτικές ομάδες.

παρέμειναν), κυρίως από την Τουρκία και το Μαρόκο και οι οικογένειες αυτών, γ) οι μετανάστες που προσέφυγαν στην Ολλανδία πιο πρόσφατα ως πρόσφυγες από διάφορες χώρες, όπως το Βιετνάμ, τη Σομαλία, το Ιράν και το Ιράκ⁵. Σε αυτές τις εθνοτικές μειονοτικές ομάδες, υπήκοοι από γειτονικά ευρωπαϊκά κράτη σημειώνουν σημαντική παρουσία στην Ολλανδία, με το Βέλγιο, τη Γερμανία και το ΗΒ να εμφανίζουν τα μεγαλύτερα ποσοστά.⁶

Για τη συγκριτική μελέτη των ανωτέρω χωρών, υιοθετείται ποιοτική προσέγγιση του θέματος με προσθήκη ποσοτικών δεδομένων, όπου κρίνεται απαραίτητο για λόγους πληρότητας με δεδομένα από εθνικές ή ευρωπαϊκές βάσεις δεδομένων. Πρακτικά η προσέγγιση αυτή περιλαμβάνει τη συγκέντρωση και επεξεργασία σχετικών μελετών, κειμένων πολιτικής εθνικών και ευρωπαϊκών, κρατικών και μη κρατικών φορέων, σε συνδυασμό με συνεντεύξεις.

Η μεθοδολογία των συνεντεύξεων εμπλέκει ένα μη τυχαίο δείγμα από κρατικά στελέχη που έχουν συμβάλει ή συμμετέχουν στη διαμόρφωση των πολιτικών μεταναστευσης στη χώρα μας και εκπροσώπους ΜΚΟ που δραστηριοποιούνται στην Ελλάδα, μεταναστευτικών συλλόγων και κοινοτήτων, τον ακαδημαϊκό χώρο. Η επιλογή του δείγματος έγινε με σκοπό την επίτευξη έγκυρων, αξιόπιστων και «υψηλής ποιότητας» αποτελεσμάτων. Κατεβλήθη προσπάθεια ώστε το δείγμα να απασχολείται ισομερώς τόσο στον «επιχειρησιακό», όσο και τον επιτελικό τομέα διαχείρισης της μεταναστευσης και θεμάτων του μεταναστευτικού αποθέματος στη χώρα μας. Το δείγμα καλείται να απαντήσει σε ερωτηματολόγιο με ερωτήσεις κλειστού και ανοικτού τύπου. Έπειτα, στο δείγμα μας διεξάγονται ημι-δομημένες συνεντεύξεις⁷.

Η σύνθεση της μελέτης του πρωτογενούς υλικού, καθώς και σχετικών μελετών αποτυπώνεται στις καταληκτικές παρατηρήσεις της ανά χείρας μελέτης.

⁵ Η είσοδος των αιτούντων άσυλο οδήγησε περαιτέρω στην έντονη διαφοροποίηση του μεταναστευτικού πληθυσμού: για την περίοδο 1971-1998, ο αριθμός των εθνικοτήτων ανήλθε στην Ολλανδία από 28 σε 110.

⁶ Focus Migration: <http://focus-migration.hwwi.de/The-Netherlands.2644.0.html?L=1>, πρόσβαση την 28/09/2017.

⁷ Αγγελίδου, Ε. *“Τεχνικές συνέντευξης. Γίνομαι τουρίστας στην πόλη μου”*. Διαθέσιμο στον σύνδεσμο: <http://kpe-lavriou.att.sch.gr/documents/sem12dec14-15angelidou-interview.pdf> (πρόσβαση την 20/08/2017).

1. Πολιτικές επιδράσεις στη Δημόσια Διοίκηση της χώρας υποδοχής

1.1 Διοικητικές δομές, θεσμικό πλαίσιο

i. Ελλάδα

“VII. Με το παρόν σχέδιο νόμου επιχειρείται χάραξη και εφαρμογή μιας σύγχρονης μεταναστευτικής πολιτικής, η οποία λαμβάνει υπόψη της, εκτός από το συμφέρον της χώρας, και τις σύγχρονες τάσεις που αναπτύσσονται στους κόλπους της Ε.Ε.”

(Αιτιολογική έκθεση στο σχέδιο νόμου “Είσοδος, διαμονή και κοινωνική ένταξη των υπηκόων τρίτων χωρών στην ελληνική επικράτεια”, 22.6.2005, σελ. 2)

Η μεταναστευτική πολιτική στην Ελλάδα φαίνεται να μεταρρυθμίζεται με αργούς ρυθμούς, όπως διαφαίνεται από τα διάφορα νομοθετήματα που έχουν κατά καιρούς υιοθετηθεί. Μόλις το 1991, η ελληνική πολιτεία έθεσε το νομικό πλαίσιο για την αντιμετώπιση της έντονης εισροής μεταναστών από την Ανατολική Ευρώπη, καθιστώντας δύσκολη τη παραμονή νόμιμου μετανάστη στην Ελλάδα, πέραν της πενταετίας και παραλείποντας οποιαδήποτε πρόβλεψη για την ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία. Με νόμο 2910/2001, η κοινωνική ένταξη των μεταναστών έρχεται στο προσκήνιο για πρώτη φορά, χωρίς ωστόσο να επιτυγχάνεται ολοκληρωμένη μεταναστευτική πολιτική, λόγω ελλείψεων και καθυστερήσεων στη διοικητική υποδομή. Η ολοκληρωμένη προσέγγιση στο ζήτημα της κοινωνικής ένταξης και η ορθολογική διαχείριση των μεταναστευτικών ροών απασχολούν μόλις το 2005, προωθώντας πιο ξεκάθαρα δικαιώματα και υποχρεώσεις των υπηκόων τρίτων χωρών. Ο νέος νόμος έχει μια σειρά από καινοτομίες, καταβάλλοντας προσπάθεια για συνθήκες και όρους αξιοπρεπούς διαβίωσης για τους εγκατεστημένους μετανάστες στη χώρα μας, συμπεριλαμβανομένης της νομιμοποίησης αυτών. Ωστόσο, το Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Δράσης για την ομαλή προσαρμογή και ένταξη των υπηκόων τρίτων χωρών που διαμένουν νομίμως στην Ελλάδα υλοποιείται ένα χρόνο μετά, με τον Ν.3448/2006.

Μια σειρά από αναγκαίες περαιτέρω μεταρρυθμίσεις, ιδιαίτερα στον τομέα των αδειών πρόσβασης στη αγορά εργασίας, καθώς και στη διαδικασία της οικογενειακής επανένωσης οδήγησε στον νέο κώδικα μετανάστευσης του

2014⁸. Παρόλο που το σχέδιο νόμου του Κώδικα κατατέθηκε για συζήτηση ενώπιον του Κοινοβουλίου ύστερα από επανειλημμένες αναβολές, οφείλουμε να παρατηρήσουμε ότι επιχειρείται καταρχάς η κωδικοποίηση της υφιστάμενης πολυκερματισμένης νομοθεσίας στο πεδίο της νόμιμης μετανάστευσης⁹.

Ωστόσο, ο Κώδικας Μετανάστευσης και Κοινωνικής Ένταξης χαρακτηρίζεται ως *‘Απλά ένα μικρό βήμα μπροστά: Εν μέρει πολύ λίγα, εν μέρει πολύ αργά’*¹⁰, εάν λάβουμε υπόψη ότι οι νόμιμοι μετανάστες δεν λαμβάνουν σχεδόν καθόλου πρόσθετη στήριξη προσανατολισμού και δεν εκπαιδεύονται ή δεν λαμβάνουν την ανάλογη αναγνώριση στον τομέα της εργασίας τους. Παράλληλα, η βελτίωση στη διαδικασία οικογενειακής επανένωσης παραμένει αρκετά περιορισμένη, χωρίς να αντικατοπτρίζει την πραγματικότητα της ζωής και των οικογενειών στην Ελλάδα. Ωστόσο, θετικά επισημαίνεται η αποσύνδεση της συνέχισης της νόμιμης διαμονής των μελών της ίδιας οικογένειας από εισοδηματικά κριτήρια, προκειμένου η προστασία της οικογενειακής ενότητας να μην κλονίζεται σε περιπτώσεις οικονομικής ανασφάλειας¹¹. Βέβαια, αυτό που απομένει είναι το αρμόδιο για την ανανέωση της άδειας προσωπικό να λάβει την κατάλληλη εκπαίδευση για να αλλάξει την πολιτική του στην πράξη¹².

*‘Αργήσαμε δυστυχώς πολύ με μεγάλο κόστος και απώλειες σε ανθρώπους που εξέπεσαν της νομιμότητας λόγω κρίσης’*¹³. Εντούτοις, οι οποίες ευνοϊκές ρυθμίσεις θεωρούνται πρόοδος, παρόλο που η νομοθετική αυτή πρωτοβουλία άργησε, αναγκάζοντας χιλιάδες μακρόχρονα και νόμιμα διαμενόντων μεταναστών να μεταπέσουν από το καθεστώς της νομιμότητας στην ιδιότητα του παράνομου, λόγω της οικονομικής κρίσης και της συνεπαγόμενης ανεργίας ή άτυπης απασχόλησης¹⁴.

Χαρακτηριστικό, επιπλέον, του Κώδικα είναι η συγκεντρωτική λογική στη διαδικασία απόκτησης άδειας διαμονής, χωρίς να αποτολμά την αποκέντρωσή της για εξαιρετικούς λόγους. Συνεπώς, ο κάθε ενδιαφερόμενος,

⁸ Labour market mobility, <http://www.mipex.eu/greece>, προσπέλαστηκε την 09/09/2017.

⁹ Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου,

<http://www.hlhr.gr/%CE%BA%CF%8E%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CF%82-%CE%BC%CE%B5%CF%84%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CF%83%CF%84%CE%B5%CF%85%CF%83%CE%B7%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%BA%CE%BF%CE%B9%CE%BD%CF%89%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE/>, πρόσβαση την 21/09/2017.

¹⁰ Ομοίως.

¹¹ Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, http://www.hlhr.gr/wp-content/uploads/2016/12/keimeno_tekmhriovshs_kvdiakas_metanasteyshs2.pdf, πρόσβαση την 21/09/2017.

¹² Family reunion, <http://www.mipex.eu/greece#/tab-family-reunion>, πρόσβαση την 09/09/2017.

¹³ Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, http://www.hlhr.gr/wp-content/uploads/2016/12/keimeno_tekmhriovshs_kvdiakas_metanasteyshs2.pdf, πρόσβαση την 21/09/2017.

¹⁴ Ομοίως.

οπουδήποτε και αν διαμένει στην Ελλάδα, είναι υποχρεωμένος να προσέλθει στην Αθήνα, πράγμα το οποίο δημιουργεί όχι μόνο προσκόμματα στον ίδιο τον μετανάστη, αλλά και υπέρογκο φόρτο εργασίας για τις κεντρικές Υπηρεσίες του αρμόδιου Υπουργείου Εσωτερικών¹⁵.

Η δε πρόσφατη μεταναστευτική/προσφυγική κρίση που κλήθηκε να αντιμετωπίσει η Ελλάδα, ως χώρα πρώτης υποδοχής, οδήγησε την ελληνική Υπηρεσία Ασύλου το 2016 στην εφαρμογή μιας διαδικασίας προ-καταγραφής των αιτούντων άσυλο, σε συνεργασία με την Ύπατη Αρμοστεία για τους Πρόσφυγες (UNHCR) και την Υπηρεσία EASO. Η διαδικασία αυτή αφενός απευθυνόταν σε όσους μετανάστες επιθυμούσαν να υποβάλλουν αίτηση για διεθνή προστασία, για το πρόγραμμα μετεγκατάστασης της ΕΕ ή για λόγους επανένωσης οικογενειών, και αφετέρου στόχευε στην καλύτερη διαχείριση του υπέρογκου αριθμού αιτήσεων που είχε να διαχειριστεί η Υπηρεσία Ασύλου¹⁶.

Η ίδια μεταναστευτική κρίση οδήγησε στην εισαγωγή και θεσμικών αλλαγών, με τη σύσταση τον Νοέμβριο του 2016 αυτόνομου Υπουργείου Μετανάστευσης. Το νεοσύστατο Υπουργείο περιλαμβάνει τη Γενική Γραμματεία Μεταναστευτικής Πολιτικής (άρθρο 25 του Ν. 4375/2016), με εξαίρεση το Τμήμα Ιθαγένειας, που παραμένει στο Υπουργείο Εσωτερικών, τη Γενική Γραμματεία Υποδοχής στην οποία υπάγεται η Υπηρεσία Υποδοχής και Ταυτοποίησης και η Διεύθυνση Υποδοχής (άρθρο 26 του Ν. 4375/2016) και η Υπηρεσία Ασύλου του πρώην Υπουργείου Εσωτερικών¹⁷. Για τον αρτιότερο συντονισμό του νεοσύστατου Υπουργείου με τις ελληνικές και ξένες Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (ΜΚΟ) δημιουργήθηκε τον Δεκέμβριο του 2016 κατάλληλος ιστοχώρος, ενώ για τις ανάγκες του ίδιου νομοθετήματος, προβλέπεται πλέον ορισμός για τις ευάλωτες ομάδες¹⁸. Μάλιστα για τη διαπίστωση της ανηλικότητας και την προώθηση της εκπαίδευσης των παιδιών των προσφύγων εκδίδονται μια σειρά από Κοινές Υπουργικές Αποφάσεις¹⁹.

Οι ίδιες θεσμικές αλλαγές του 2016 είχαν αντίκτυπο και στην ενσωμάτωση των μεταναστών, με την σύσταση της Διεύθυνσης Κοινωνικής Ένταξης στη Γενική Διεύθυνση Ιθαγένειας και Μεταναστευτικής Πολιτικής. Στόχος της η μελέτη, ο σχεδιασμός και η εφαρμογή της πολιτικής ένταξης των δικαιούχων διεθνούς προστασίας και μεταναστών στην Ελληνική Επικράτεια²⁰.

¹⁵ Ομοίως.

¹⁶ COUNTRY FACTSHEET: GREECE 2016 EUROPEAN MIGRATION NETWORK, file:///C:/Users/tinkerbel/Downloads/12a_greece_country_factsheet_2016_en.pdf, European Commission.

¹⁷ Ομοίως.

¹⁸ <https://mko.ypes.gr/>

¹⁹ Υπουργικές Αποφάσεις 1982/2016 και 131024/Δ1(1)/2016, αντίστοιχα.

²⁰ Άρθρο 31, Ν. 4375/2016.

Στο πλαίσιο δε της προώθησης της εθνικής ανάπτυξης και οικονομίας, εισάγεται νέο μέτρο το 2016, βάσει του οποίου διευρύνεται ο αριθμός προς άδεια διαμονής, των μελών οικογενείας των μεταναστών με επενδυτικό προσανατολισμό προς την Ελλάδα²¹.

Παράλληλα, το 2015 συστήνεται Εθνικό Συμβούλιο κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας, υπαγόμενο στη Γενική Γραμματεία Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Ως γενική αρμοδιότητα, του ανατίθεται ο σχεδιασμός πολιτικών πρόληψης και καταπολέμησης του ρατσισμού και της μισαλλοδοξίας προς διασφάλιση της προστασίας ατόμων και ομάδων που στοχοποιούνται όχι μόνο λόγω φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής και γενεαλογικών καταβολών, αλλά και λόγω κοινωνικής προέλευσης, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας φύλου ή χαρακτηριστικών φύλου²².

ii. Ολλανδία

Για τη βελτίωση της νομικής θέσης των μεταναστών (και ιδιαίτερα των παιδιών τους), προωθήθηκε η τροποποίηση του νόμου για την ολλανδική ιθαγένεια και τις διαδικασίες πολιτογράφησης²³. Ωστόσο, η τροποποίηση αυτή οδήγησε σε μια προσωρινή απότομη άνοδο των πολιτογραφήσεων: το 1985, συνολικά 34.630 μετανάστες απέκτησαν την ολλανδική ιθαγένεια, αξιοποιώντας τον νέο νόμο, σε αντίθεση με το προηγούμενο έτος που την απέκτησαν 13.180²⁴.

Παράλληλα, εισήχθησαν νόμοι και κανονισμοί που προωθούσαν τη μη διάκριση για τους μετανάστες²⁵. Οι νόμοι αυτοί διέθεταν προβλέψεις για την αποτελεσματικότερη δίωξη των ατόμων και οργανισμών που προέβαιναν σε διακριτική μεταχείριση μεταναστών. Μάλιστα, στο άρθρο 1 του Συντάγματος, εισήχθη πρόβλεψη για την απαγόρευση διακρίσεων, βάσει της φυλής ή της θρησκείας. Αλλά και ο Ποινικός Κώδικας προσαρμόστηκε για να διευκολύνεται η δίωξη διακρίσεων. Στο ίδιο πλαίσιο, υπήρξαν πρωτοβουλίες με στόχο τη διευκόλυνση των διαδικασιών καταγγελίας σχετικών περιστατικών. Οι αστυνομικές και εισαγγελικές Αρχές έλαβαν οδηγίες για την αποτελεσματική αντιμετώπιση των περιπτώσεων διακρίσεων, ενώ συστάθηκε

²¹ Άρθρο 84, Ν. 4399/2016 - ΘΕΜΑΤΑ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗΣ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ.

²² Άρθρο 15, 17, Ν. 4356/2015.

²³ Rinus Penninx, Jeannette Schoorl, Carlo Van Praag, "THE IMPACT OF INTERNATIONAL MIGRATION ON RECEIVING COUNTRIES: THE CASE OF THE NETHERLANDS", NIDI CBGS Publications, 1993, σελ 166.

²⁴ Ομοίως, σελ. 167.

²⁵ Ομοίως, σελ. 167.

εθνικό γραφείο για την καταπολέμηση του ρατσισμού (National Bureau for Combating Racism)²⁶.

Τα δυνητικά θύματα μπορούν να απευθυνθούν σε έναν από τους ισχυρότερους «εκπροσώπους ισότητας» στην Ευρώπη. Οι αρμοδιότητες της ολλανδικής Επιτροπής για τη ίση αντιμετώπιση (Equal Treatment Commission) μεταβιβάστηκαν στο νέο Κολέγιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, ένα ανεξάρτητο οιονεί δικαστικό όργανο, το οποίο ιδρύθηκε το 1994. Οποιοσδήποτε μπορεί να ζητήσει τη γνώμη του, ενώ μεταξύ των καθηκόντων του συμπεριλαμβάνεται η διεξαγωγή ερευνών, η εκπόνηση εκθέσεων, η καταγραφή συστάσεων και η παροχή συμβουλών προς την κυβέρνηση. Σε τοπικό επίπεδο, προωθήθηκε νομοθεσία για τη σύσταση γραφείων κατά των διακρίσεων για να παρέχουν συμβουλές και βοήθεια στα θύματα. Παράλληλα, το 2014 καταρτίστηκε σχέδιο δράσης κατά των διακρίσεων στην αγορά εργασίας, βάσει του οποίου τίθενται ρήτρες μη διακριτικής μεταχείρισης σε όλες τις δημόσιες συμβάσεις με ιδιωτικές εταιρείες²⁷.

²⁶ Ομοίως, σελ. 168.

²⁷ Anti-discrimination, <http://www.mipex.eu/netherlands#/tab-anti-discrimination>, πρόσβαση την 07/09/2017.

1.2 Ιδιότητα του Πολίτη

Η ιδιότητα του Πολίτη μελετάται μέσω του θεσμού της ιθαγένειας, δηλ. του νομικού δεσμού ενός προσώπου με το κράτος, ο οποίος καθιερώνεται είτε με τη γέννηση, είτε μέσα από την κατά περίπτωση διαδικασία πολιτογράφησης.

Ο νομικός αυτός δεσμός μεταφράζεται σε διοικητική πράξη και προβλέπεται στο Δίκαιο ιθαγένειας (ή Νόμοι περί ιθαγένειας), δηλ. σε εκείνο το νομικό πλαίσιο κάθε κράτους που ορίζει τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις της ιθαγένειας, καθώς και τον τρόπο με την οποία αποκτιέται και χάνεται από κάποιον η ιδιότητα του πολίτη.

i. Ελλάδα

Το ελληνικό δίκαιο της ιθαγένειας βασίζεται στο Δίκαιο του αίματος (*jus sanguinis*) και συμπληρωματικά στο Δίκαιο του εδάφους (*jus soli*)²⁸. Συνεπώς, για την απόκτηση της ιθαγένειας από πλευράς της αποκαλούμενης 2^{ης} γενιάς μεταναστών στην Ελλάδα, απαιτείται ένας από τους γονείς να έχει γεννηθεί στην Ελλάδα και να κατοικεί μόνιμα στη Χώρα από τη γέννησή του²⁹. Η δε διαδικασία πολιτογράφησης για τους ενήλικες μετανάστες περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, νόμιμη παραμονή στην Ελλάδα επτά συνεχών ετών πριν από τη υποβολή της αίτησης. Συμπληρωματικά, απαιτούνται ορισμένες προϋποθέσεις μεταξύ των οποίων η γνώση της ελληνικής γλώσσας και ιστορίας, καθώς και η ομαλή ένταξη στην οικονομική και κοινωνική ζωή της χώρας υποδοχής³⁰. Επί των προϋποθέσεων αυτών, γνωμοδοτεί η Επιτροπή Πολιτογράφησης, κατόπιν συνέντευξης του ενδιαφερόμενου³¹.

Ωστόσο, ο Ν. 3838/2010 που προέβλεπε τα ανωτέρω, αντιμετώπισε έντονη πολιτική συζήτηση για το ποιος πρέπει να είναι Έλληνας πολίτης. Πολιτικοί, ακαδημαϊκοί, δημοσιογράφοι, φοιτητές, ακτιβιστές ανθρωπίνων δικαιωμάτων, θρησκευτικοί φορείς, μετανάστες 2^{ης} δευτέρης γενιάς, αλλά και καθημερινοί άνθρωποι εξέφρασαν τη γνώμη τους. Παράλληλα, το Συμβούλιο της Επικρατείας επέκρινε το νομοθέτημα, ισχυριζόμενο ότι το απλό δίκαιο εδάφους, δηλαδή η γέννηση στην επικράτεια της χώρας, δεν είναι δυνατόν να υποστηριχθεί ότι θεμελιώνει γνήσιο δεσμό με τη χώρα, καθώς δεν υφίστανται άλλες προϋποθέσεις, όπως η ελληνική παιδεία και η κοινωνική ενσωμάτωση. Παράλληλα, ως ατόπημα κρίθηκε η εξαετής φοίτηση ως προϋπόθεση για την

²⁸ FRANET, "Migrants and their Descendants: Social Inclusion and Participation in Society", Greece, 2015, file:///C:/Users/tinkerbel/Downloads/social-inclusion-and-migrant-participation-society_el.pdf, σελ. 42.

²⁹ Άρθρο 1, Ν. 3838/2010.

³⁰ Άρθρο 5, Ν. 3838/2010

³¹ ΕΛΙΑΜΕΠ, «Αλφαβητάρι της Μετανάστευσης», Ιούνιος 2015, Κείμενο εργασίας n. 64/2015, <http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2015/06/Alvafitari.pdf>

κτήση της ιθαγένειας, αφής στιγμής στην Ελλάδα τα έτη υποχρεωτικής εκπαίδευσης δεν μπορεί να είναι λιγότερα από εννέα, ενώ ως σημείο ανεπάρκειας του νομοθετήματος θεωρήθηκε και η παροχή του δικαιώματος του εκλέγειν και εκλέγεσθαι στους αλλοδαπούς υπηκόους τρίτων χωρών. Η αντισυνταγματικότητα της ψήφου των αλλοδαπών υπηκόων τρίτων χωρών στις εκλογές των οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης αποτέλεσε την κορωνίδα χαρακτηρισμού του κειμένου ως πρόχειρο και αντισυνταγματική απόπειρα εισαγωγής ορισμένων εννοιών, όπως το δίκαιο του εδάφους, και καθιέρωσης διαδικασιών, όπως η εκχώρηση ψήφου σε μη κοινοτικούς υπηκόους τρίτων χωρών³².

Το 2014, υιοθετήθηκε ο Ν. 4251/2014, εισάγοντας το δικαίωμα άδειας διαμονής της 2^{ης} γενιάς μεταναστών ως αντικατάσταση της κτήσης ιθαγένειας, που προβλεπόταν στον Ν. 3838/2010. Ωστόσο, ο νέος αυτός νόμος δεν περιέχει πρόβλεψη για τα παιδιά των μεταναστών που διακόπτουν τη φοίτησή τους στο ελληνικό σχολείο ή για αυτά που δεν έχουν γεννηθεί στην Ελλάδα. Ως ήταν αναμενόμενο, το νέο αυτό νομοθέτημα αντιμετώπισε αρκετή δυσπιστία από την κοινωνία των πολιτών και θεωρήθηκε ως απλή αντικατάσταση του προγενέστερου³³.

Σε γενικές γραμμές, η περίοδος 2010-2014 χαρακτηρίζεται από την τάση για ακύρωση της μεταρρύθμισης όσον αφορά στην απόκτηση ιθαγένειας από τους μετανάστες 2^{ης} γενιάς, όπως προβλεπόταν στον Ν. 3838/2010. Αντ' αυτού, κυριαρχεί το Δίκαιο του αίματος ως το μοναδικό κριτήριο της σχετικής με την ιθαγένεια νομοθεσίας, σε αντιδιαστολή με τον Κώδικα Ιθαγένειας του 2010, ο οποίος εισαγάγει για πρώτη φορά το Δίκαιο του εδάφους ως κύριο λόγο για την απόκτηση της ελληνικής ιθαγένειας. Παράλληλα, η ακύρωση του δικαιώματος εκλέγειν και εκλέγεσθαι των υπηκόων τρίτων χωρών στις εκλογές της τοπικής αυτοδιοίκησης αποτελεί μια ακόμη αναχρονιστική τάση της περιόδου αυτής. Η αντισυνταγματικότητα του Ν. 3838/2010 κατέδειξε ότι η ελληνική ιθαγένεια δεν μπορεί να χορηγείται αυτόματα στους μετανάστες 2^{ης} γενιάς, καθώς αυτή οφείλει να συνδέεται με την ελληνική εθνική ταυτότητα³⁴.

³² Κωτούλας Ι. «Η αντισυνταγματικότητα του Ν. 3838/2010 για την ιθαγένεια και το νέο πλαίσιο», 2013, <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=498925>, πρόσβαση την 22/09/2017.

³³ FRANET, "Migrants and their Descendants: Social Inclusion and Participation in Society", Greece, 2015, file:///C:/Users/tinkerbel/Downloads/social-inclusion-and-migrant-participation-society_el.pdf, σελ. 44.

³⁴ Ομοίως, σελ. 45.

ii. Ολλανδία

Σύμφωνα με το ολλανδικό δίκαιο, οι μετανάστες τρίτης γενιάς αποκτούν την ολλανδική ιθαγένεια αυτόματα με τη γέννησή τους³⁵. Η δεύτερη γενιά μεταναστών, η οποία διαμένει στην Ολλανδία ή στις ολλανδικές Αντίλλες από τη γέννησή τους, έχουν τη δυνατότητα να αιτηθούν την ιθαγένεια, εφόσον συμπληρώσουν τα 18 έτη και μέχρι τα 25³⁶.

Για τις υπόλοιπες ομάδες μεταναστών, αυτοί μπορούν να αιτηθούν την ολλανδική ιθαγένεια, εφόσον πληρούν τις προϋποθέσεις: να έχουν την κατάλληλη ηλικία, να διαμένουν εκεί συνεχώς και αδιαλείπτως τα τελευταία πέντε χρόνια και να έχουν ενσωματωθεί στην κοινωνία, το οποίο μεταφράζεται σε επαρκή γνώση της ολλανδικής γλώσσας και αποδοχή της ολλανδικής κοινωνίας. Για τους μετανάστες που έχουν συνάψει γάμο ή σχετίζονται μόνιμα με έτερο τρόπο με Ολλανδό υπήκοο, υφίσταται αναμονή τριών ετών για την πολιτογράφηση τους και εφόσον αιτηθούν οι ίδιοι οι αλλοδαποί για αυτήν. Σε κάθε περίπτωση, ωστόσο, τα ανήλικα τέκνα πολιτογραφούνται μαζί με τον μετανάστη που αιτείται την ιθαγένεια³⁷.

Παράλληλα, στην Ολλανδία υλοποιήθηκαν κάποιες σημαντικές νομικές αλλαγές αναφορικά με την πολιτογράφηση. Από το 1964, καταργείται η απώλεια της ολλανδικής υπηκοότητας για τις Ολλανδές γυναίκες που παντρεύονται αλλοδαπό σύζυγο, ενώ από το 1985, τα τέκνα μικτών γάμων με Ολλανδή μητέρα, λαμβάνουν την ολλανδική ιθαγένεια με τη γέννησή τους και όχι αυτή του πατέρα τους, όπως ίσχυε μέχρι τότε. Για τα τέκνα πριν το 1985, που εμπίπτουν στην προηγούμενη κατηγορία μικτών γάμων, εφαρμόστηκε μερικώς αναδρομικά η πρόβλεψη αυτή, εφόσον ήταν ανήλικα ακόμα και κατόπιν αίτησής τους³⁸.

Γενικά, λόγω των αποικιών που διατηρούσε η Ολλανδία, η εναλλαγή μεταξύ των διαφόρων υπηκοοτήτων ήταν εύκολη. Ωστόσο, από το 1980 και έπειτα, εφαρμόζεται μια πιο σταθερή διαδικασία πολιτογράφησης³⁹.

Η γενική εικόνα πολιτογράφησης στην Ολλανδία, αποδεικνύει ότι πάνω από τα 3/4 των υπηκόων τρίτων χωρών έχουν πολιτογραφηθεί ως πολίτες Ολλανδίας⁴⁰.

27.395 πολίτες τρίτων χωρών πολιτογράφησαν στην Ολλανδία κατά το έτος 2012, ενώ σύμφωνα με εκτιμήσεις της ίδιας περιόδου, περίπου το 85% των

³⁵ Rinus Penninx, Jeannette Schoorl, Carlo Van Praag, "THE IMPACT OF INTERNATIONAL MIGRATION ON RECEIVING COUNTRIES: THE CASE OF THE NETHERLANDS", NIDI CBGS Publications, 1993, σελ 84.

³⁶ Ομοίως, σελ. 85

³⁷ Ομοίως, σελ. 85.

³⁸ Ομοίως, σελ. 85.

³⁹ Ομοίως, σελ. 85.

⁴⁰ Political participation, <http://www.mipex.eu/netherlands>, πρόσβαση την 07/09/2017.

υπηκόων τρίτων χωρών διαμένουν αρκετό χρονικό διάστημα στην Ολλανδία, ώστε να δικαιούνται πολιτογραφήσεως. Αυτές οι εκτιμήσεις υποδηλώνουν ότι το 20% των πολιτών αυτών αφορά στην πραγματικότητα δεύτερη γενεά που γεννήθηκε και ζει στην Ολλανδία χωρίς να έχει αποκτήσει ολλανδική ιθαγένεια. Ο συνολικός αριθμός των πολιτογραφήσεων αυξήθηκε κατά την περίοδο 1991-1997, όταν η ανοχή για διπλή υπηκοότητα ήταν μεγαλύτερη. Χαρακτηριστικά, κατά το 1996, οι πολιτογραφήσεις ανήλθαν σε 78.731. Ο αριθμός μειώθηκε και πάλι το 2003, μετά την εισαγωγή των κριτηρίων (γνώση επίσημης γλώσσας, βαθμός ένταξης), από περίπου 45.000 στις αρχές της δεκαετίας του 2000 σε μια σταθερή κλίμακα 26.000-31.000 για την τελευταία δεκαετία. Η Ολλανδία είναι μία από τις λίγες χώρες στις οποίες επιτρέπεται η διπλή εθνικότητα, αλλά ως εξαίρεση. Ωστόσο, από πρόσφατη μεταρρυθμιστική εμπειρία έτερων ΚΜ στο θέμα αυτό, εκτιμάται ότι η διπλή εθνικότητα είναι δύσκολο να αποφευχθεί, ρυθμίζεται ευκολότερα και να δεν σχετίζεται με την ένταξη.⁴¹

Οι μετανάστες που επιθυμούν να πολιτογραφηθούν στην Ολλανδία έχουν μια πλήρη εικόνα των προϋποθέσεων που απαιτούνται. Οι απαιτήσεις στη γνώση της γλώσσας και ο βαθμός ένταξης φαίνεται να αποθαρρύνουν τους μετανάστες από τη διαδικασία της πολιτογράφησης, παρά τους παροτρύνουν να μάθουν ολλανδικά και τις βασικές αξίες της χώρας⁴².

1.3 Εναρμόνιση με ΕΕ

“We need to restore confidence in our ability to bring together European and national efforts to address migration... No Member State can effectively address migration alone.” (EUROPEAN AGENDA ON MIGRATION)⁴³

Συναφώς, οι μέσο- και μακροπρόθεσμες προτεραιότητες της ΕΕ περιλαμβάνουν πρωτοβουλίες, με στόχο την υποστήριξη των ΚΜ στην προσπάθειά τους να διαχειριστούν αρτιότερα όλες τις διαστάσεις της μετανάστευσης, συμπεριλαμβανομένης της νόμιμης⁴⁴. Με τη σειρά τους, τα περισσότερα ΚΜ της ΕΕ εφαρμόζουν τις προτεραιότητες αυτές, διαθέτοντας εθνικό σχέδιο δράσης ή στρατηγική ενσωμάτωσης για τους μετανάστες,

⁴¹ Access to nationality, <http://www.mipex.eu/netherlands#/tab-access-to-nationality>, πρόσβαση την 07/09/2017.

⁴² Ομοίως.

⁴³ https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-migration/background-information/docs/communication_on_the_european_agenda_on_migration_en.pdf

⁴⁴ https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/european-agenda-migration_en, πρόσβαση την 22/09/2017.

σύμφωνα με τις συστάσεις της Ατζέντας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τη Μετανάστευση⁴⁵.

Για την υιοθέτηση των εθνικών τους προγραμμάτων, τα ΚΜ βρίσκουν αρωγό τον Κανονισμό 514/2014 για τη δημιουργία του Ταμείου Ασύλου, Μετανάστευσης και Ένταξης. Το Ταμείο, προωθώντας τη συλλογικότητα στους κόλπους της ΕΕ, απαιτεί τη συνεργασία τουλάχιστον τριών ΚΜ ή συνδεδεμένων χωρών ανά πρόγραμμα, προκειμένου να εξασφαλισθεί η χρηματοδότησή του, ενώ μεταξύ των δικαιούχων του προγράμματος δύναται να συμπεριληφθεί οποιοσδήποτε διεθνής οργανισμός, χωρίς να διαχωρίζεται ο δημόσιος ή ιδιωτικός χαρακτήρας αυτού⁴⁶. Τα προγράμματα δε, έχουν σκοπό την υποστήριξη των προσπαθειών των ΚΜ της να βελτιώσουν την ικανότητα τους ως προς την ανάπτυξη, παρακολούθηση και αξιολόγηση των πολιτικών τους σε θέματα ασύλου, σύμφωνα με τις υποχρεώσεις τους που απορρέουν από την ισχύουσα νομοθεσίας της Ένωσης. Παράλληλα, εξασφαλίζονται χρηματοδοτικοί πόροι για *“τον καθορισμό και την ανάπτυξη στρατηγικών ένταξης, που καλύπτουν διάφορες πτυχές της αμφίδρομης δυναμικής διεργασίας, σε εθνικό/τοπικό/περιφερειακό επίπεδο, κατά περίπτωση, λαμβανομένων υπόψη των αναγκών ένταξης των υπηκόων τρίτων χωρών σε τοπικό/περιφερειακό επίπεδο, για την αντιμετώπιση των ειδικών αναγκών των διαφόρων κατηγοριών μεταναστών και την ανάπτυξη αποτελεσματικών συμπράξεων μεταξύ όλων των αρμόδιων φορέων”*⁴⁷.

Ωστόσο, τα εθνικά σχέδια και οι στρατηγικές των ΚΜ για την ένταξη των μεταναστών διαφέρουν σημαντικά σε ολόκληρη την ΕΕ, περικλείοντας διαφορετικά μέτρα, παρακολούθηση και αξιολόγηση της εφαρμογής τους. Οι διαφορές αυτές αντανακλούν τις εθνικές ιδιαιτερότητες, την ιδιαίτερη διοικητική διάρθρωση κάθε ΚΜ, αλλά και την παράδοση που αυτό διαθέτει στη μετανάστευση. Οι ίδιες εθνικές διαφοροποιήσεις διαφαίνονται και κατά την εφαρμογή των Κοινών Βασικών Αρχών για την ένταξη. Για το λόγο αυτό, η Ε. Επιτροπή ανέλαβε την πρωτοβουλία για υιοθέτηση ενός Σχεδίου Δράσεως για την ένταξη των υπηκόων τρίτων, με στόχο την υποστήριξη των πολιτικών ένταξης των ΚΜ και την οριοθέτηση των μέτρων που πρέπει να αναληφθούν προς αυτή την κατεύθυνση⁴⁸. Ένας από τομείς που τίθενται στο Σχέδιο,

⁴⁵ FRA-European Union Agency for Fundamental Rights Together in the EU Promoting the participation of migrants and their descendants, [file:///C:/Users/tinkerbel/Downloads/fra-2017-together-in-the-eu_en%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/tinkerbel/Downloads/fra-2017-together-in-the-eu_en%20(1).pdf), 2017.

⁴⁶ <https://ec.europa.eu/research/participants/portal/desktop/en/funding/index.html>, πρόσβαση την 26/09/2017.

⁴⁷ Κανονισμός (ΕΕ) Νο 516/2014, Άρθρο 19, παρ. 1, περ. β’.

⁴⁸ FRA-European Union Agency for Fundamental Rights Together in the EU Promoting the participation of migrants and their descendants, [file:///C:/Users/tinkerbel/Downloads/fra-2017-together-in-the-eu_en%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/tinkerbel/Downloads/fra-2017-together-in-the-eu_en%20(1).pdf), 2017.

αφορά στην ενεργή συμμετοχή, την κοινωνική ένταξη, τη συμμετοχή των μεταναστών στα πολιτιστικά δρώμενα και την εξάλειψη των διακρίσεων⁴⁹.

Στον τομέα της εξάλειψης της διακριτικής μεταχείρισης προσώπων, οι προσπάθειες και τα νομοθετικά κενά των ΚΜ, εμπλουτίζονται με Οδηγίες της ΕΕ, αλλά και με το ίδιο το υπόβαθρο της ΕΕ· τη Συνθήκη για τη Λειτουργία της ΕΕ (άρθρο 10), καθώς και το Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (άρθρο 21)⁵⁰. Πρόσφατα, η Οδηγία 2000/43/ΕΚ περί εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης προσώπων ασχέτως φυλετικής ή εθνοτικής τους καταγωγής προβλέπει τον ορισμό για κάθε ΚΜ ενός φορέα παρακολούθησης και προώθησης της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανεξαρτήτως φυλής, χρώματος, εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής, γενεαλογικών καταβολών, θρησκευτικών ή άλλων πεποιθήσεων, αλλά και αναπηρίας ή χρόνιας πάθησης, ηλικίας, οικογενειακής ή κοινωνικής κατάστασης, σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας ή χαρακτηριστικών φύλου⁵¹.

Σε γενικές γραμμές, οι προσπάθειες της ΕΕ για διαμόρφωση πολιτικών και μέτρων, τα οποία θα συμβάλλουν στη διαχείριση και ρύθμιση της κινητικότητας προς και εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης με αποτελεσματικό τρόπο τοποθετούνται από το 1999. Συγκεκριμένα, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Τάμπερε, τον Οκτώβρη του 1999, καθιέρωσε μια συνεκτική προσέγγιση στον τομέα της μετανάστευσης και του ασύλου, η οποία αντιμετωπίζει από κοινού όχι μόνο τη θέσπιση ενός κοινού συστήματος παροχής ασύλου και τη χάραξη πολιτικής περί νόμιμης μετανάστευσης, αλλά και την καταπολέμηση της παράνομης μετανάστευσης. Στο πλαίσιο αυτής της προσπάθειας, προέκυψε μια σειρά ευρωπαϊκών νομοθετημάτων στον τομέα της χορήγησης ασύλου, η οποία ιδιαίτερα για την περίπτωση της Ελλάδας οδήγησε στο Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τη Μετανάστευση και το Άσυλο του 2010 και τη δημιουργία της Υπηρεσίας Ασύλου, της Επιτροπής Προσφυγών και της Υπηρεσίας Πρώτης Υποδοχής⁵².

Στην ίδια, μάλιστα, ως άνω συνεδρίαση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, οι Αρχηγοί των ΚΜ δήλωσαν περαιτέρω ότι θα πρέπει να υπάρξει προσέγγιση του νομικού καθεστώτος των υπηκόων τρίτων χωρών προς εκείνο των υπηκόων των ΚΜ και ότι θα πρέπει να χορηγείται σύνολο ενιαίων δικαιωμάτων κατά το δυνατόν παραπλήσιων προς τα δικαιώματα των πολιτών της ΕΕ εντός του εν λόγω ΚΜ, στα άτομα που έχουν διαμείνει νομίμως σε ΚΜ

⁴⁹ https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/legal-migration/integration_en.

⁵⁰ FRA-European Union Agency for Fundamental Rights Together in the EU Promoting the participation of migrants and their descendants, [file:///C:/Users/tinkerbel/Downloads/fra-2017-together-in-the-eu_en%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/tinkerbel/Downloads/fra-2017-together-in-the-eu_en%20(1).pdf), 2017.

⁵¹ COUNTRY FACTSHEET: GREECE 2016 EUROPEAN MIGRATION NETWORK, file:///C:/Users/tinkerbel/Downloads/12a_greece_country_factsheet_2016_en.pdf, European Commission.

⁵² http://www.yptp.gr/asylo.php?option=ozo_content&perform=view&id=3519&Itemid=465&lang=&lang=, πρόσβαση την 22/09/2017.

επί περίοδο που θα προσδιορισθεί και τα οποία διαθέτουν άδεια διαμονής επί μακρόν διαμένοντος⁵³. Ως αποτέλεσμα της δήλωσης αυτής, προέκυψε η Οδηγία 2003/109/ΕΚ αναφορικά με το καθεστώς υπηκόων τρίτων χωρών οι οποίοι είναι επί μακρόν διαμένοντες.

Ωστόσο, σε γενικές γραμμές και βάσει ερευνών του Οργανισμού FRA, προκύπτει ότι η εφαρμογή και η αποτελεσματικότητα των πολιτικών ενσωμάτωσης σε εθνικό επίπεδο δεν αξιολογείται συστηματικά, ιδίως όσον αφορά τον αντίκτυπό τους στα θεμελιώδη δικαιώματα. Ενώ όπου διενεργείται αξιολόγηση της εφαρμογής των εθνικών πολιτικών, αυτή δεν βασίζεται πάντοτε στους κοινά αποδεκτούς δείκτες της Σαραγόσα, ιδίως όσον αφορά την ενεργό συμμετοχή στα κοινά⁵⁴. Ομοίως, αποδείχθηκε δύσκολο να εντοπιστεί τυχόν διαθέσιμη στο κοινό επίσημη αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας χρηματοδοτικών πόρων προερχόμενων τόσο από πλευράς ΕΕ (EIF / AMIF / Ευρωπαϊκό Ταμείο Προσφύγων), όσο και από εθνικής πλευράς, που προορίζονταν για πρωτοβουλίες ένταξης⁵⁵.

Σε γενικές γραμμές, ωστόσο, η επιρροή της Ε.Ε. είναι κατ' αρχήν αδιαμφισβήτητη και αποτυπώνεται αυξητικά στα σχετικά νομοθετήματα των ΚΜ της ΕΕ, προσδίδοντας πνεύμα συνολικής διαχείρισης των μεταναστευτικών ζητημάτων⁵⁶.

⁵³ Οδηγία 2003/109/ΕΚ, σημείο (2) προοιμίου.

⁵⁴ <https://bluehub.jrc.ec.europa.eu/catalogue/dataset/0031>, πρόσβαση την 22/09/2017.

⁵⁵ FRA-European Union Agency for Fundamental Rights Together in the EU Promoting the participation of migrants and their descendants, [file:///C:/Users/tinkerbel/Downloads/fra-2017-together-in-the-eu_en%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/tinkerbel/Downloads/fra-2017-together-in-the-eu_en%20(1).pdf), 2017.

⁵⁶ Σαμπατάκου, Ε.-Α., 2008, «Διεθνείς και ευρωπαϊκές συνιστώσες της ελληνικής μεταναστευτικής πολιτικής», στο Καβουνίδη, Τ., Κόντης, Α., Λιανός, Φακιολάς, Ρ. (επ) *Μετανάστευση στην Ελλάδα: Εμπειρίες – Πολιτικές - Προοπτικές*, Ινστιτούτο Μεταναστευτικής Πολιτικής, ΙΜΕΠΟ, Αθήνα, σελ. 282-297.

2. Πολιτικές επιδράσεις στην πολιτική ζωή και το πολιτικό σύστημα της χώρας υποδοχής

2.1 Επίδραση στο δημόσιο λόγο

i) Ελλάδα

Κατά τη μεταπολιτευτική περίοδο, η μεταναστευτική εισροή, παρόλο που κάνει αισθητή την παρουσία της, απουσιάζει από τη δημόσια πρακτική. Ο Έλληνας μετανάστης κυριαρχεί τόσο στη δημόσια, όσο και τη θεσμική θεματολογία, μονοπωλώντας την ειδησεογραφία και την πολιτική δράση. Οι πολιτικές πρωτοβουλίες περιλαμβάνουν τη σύσφιγξη των σχέσεων με την ελληνική διασπορά και την παλιννόστηση. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, οι αλλοδαποί μετανάστες προσδιορίζονται ως «απειλή», εξυπηρετώντας τη διάκριση Ελλήνων-ξένων. Οποιαδήποτε αναφορά στον «ξένο» δεν συνοδεύεται από χαρακτηριστικά ταυτοτικά· αυτός δεν διαθέτει όνομα, επίσημη καταγραφή, εργασιακά δικαιώματα, ενώ δεν υπάρχει νομοθεσία που να τον αφορά. Οι περισσότεροι από τους μετανάστες είναι παράνομοι και ως εκ τούτου 'αγνοούνται' τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις τους σε σχέση με την αστική/πολιτική συμμετοχή τους, τόσο από το Κράτος, όσο και από την κοινή γνώμη. Είναι χαρακτηριστικό ότι την εποχή εκείνη τα δημοσιεύματα επικεντρώνονται στις παραβάσεις των μεταναστών και όχι στον αριθμό τους, τις συνθήκες διαβίωσής τους, τον τόπο εργασίας τους, τα προβλήματά τους ή τα δικαιώματά τους. Οι όποιες περιορισμένες εικόνες των αλλοδαπών μεταναστών έρχονται σε αντιδιαστολή με τις εξευγενισμένες αναπαραστάσεις του Έλληνα μετανάστη⁵⁷.

Από τις αρχές και μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1990, ο αλλοδαπός μετανάστης μπαίνει στο επίκεντρο της πολιτικής και της δημόσιας θεματολογίας, και πάλι, όμως, ως απειλή. Συγκεκριμένα, η μετανάστευση έρχεται στο προσκήνιο μέσα από την παραβατική της διάσταση, τη λαθρομετανάστευση. Η τυποποίηση αυτής ως ποινικό αδίκημα (Ν.1975/1991) και η έντονη προβολή της στα ΜΜΕ, συμβάλλουν στην εγκληματοποίηση του μετανάστη. Η δε παραβατική εικόνα του μετανάστη ισχυροποιείται από την απουσία ή τη μειωμένη παρουσία εναλλακτικών προσδιορισμών της κατάστασης, ελλείπει συγκρότησης κοινωνικού και πολιτικού αντιλόγου. Οι κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές διαστάσεις του φαινομένου απασχολούν πρωτίστως την πολιτική σκηνή, λόγω της ανάληψης πολιτικής ευθύνης επίλυσης του προβλήματος, και κατόπιν γίνονται αντικείμενο του κοινωνικού διαλόγου. Στο δημόσιο χώρο κυριαρχεί

⁵⁷ Φανή Κουντούρη, «Ο οικονομικός μετανάστης στην πολιτική ατζέντα. Η δημόσια συγκρότηση του μεταναστευτικού ζητήματος στη μεταπολίτευση».

η «ενοχοποίηση» του λαθρομετανάστη. Χαρακτηριστικά, ο βουλευτής της ΝΔ, Δ. Σταμάτης, αναφέρει στην εισήγησή του για το Ν. 1975/1991 στη Βουλή ότι *«Εισερχόμενοι (οι αλλοδαποί), παραμένοντες και εργαζόμενοι παράνομα, δημιουργούν τεράστια κοινωνικά προβλήματα στο κράτος, ενώ αναπόφευκτα τα δικά τους προβλήματα προσπαθούν να τα λύσουν επιδιδόμενοι, δυστυχώς, γενικά στην εγκληματικότητα»*. Ως λύση για τον εισερχόμενο μετανάστη προβάλλεται η θωράκιση και η στεγανοποίηση των συνόρων, ενώ το κύμα της λαθρομετανάστευσης συνδέεται με άλλα κοινωνικά προβλήματα, κυρίως αυτό της εγκληματικότητας. Συνεπώς, ο αλλοδαπός εξισώνεται με τον «λαθρομετανάστη» και τον επικίνδυνο εγκληματία. Βάσει δημοσιεύματος σύγχρονου τύπου, «Ο ένας στους δύο Αθηναίους θεωρεί την παρουσία ξένων στη χώρα μας αρνητικό παράγοντα, με κυριότερες συνέπειες την αύξηση της ανεργίας και της εγκληματικότητας» (ΤΑ ΝΕΑ, 17/11/1995). Οι λεκτικοί δε προσδιορισμοί που χρησιμοποιούν τα ΜΜΕ περιορίζονται σε «λαθρομετανάστης», «εποχικός εργάτης», «αλλοδαποί ανασφάλιστοι», «παράνομοι μετανάστες», πράγμα που αντανάκλασε τον προσανατολισμό της δημόσιας πολιτικής, η οποία θεωρούσε τον μετανάστη ως εργάτη και όχι ως πολίτη, δίνοντας έμφαση στην παράνομη συμπεριφορά και στην αναγκαιότητα χρήσης κατασταλακτικών μηχανισμών. Στοιχεία, μάλιστα, από έρευνα του ευρωβαρομέτρου για την περίοδο 1989-1993, κατέδειξε ότι το 70% θεωρεί ότι «οι ξένοι που ζουν στην Ελλάδα είναι πάρα πολλοί», το 65% συμφωνεί απολύτως και το 20% μάλλον συμφωνεί με την άποψη ότι «πολλοί από τους ξένους που ζουν στην Ελλάδα αποτελούν δημόσιο κίνδυνο».⁵⁸

Όσον αφορά στη δημόσια αντιπαράθεση, μέχρι τα μέσα του 1990, το μεταναστευτικό δεν αποτελούσε αντικείμενό της, καθόσον όλοι οι φορείς, είτε θεσμικοί, είτε προερχόμενοι από τα ΜΜΕ συνέκλιναν ότι η μετανάστευση αφορά μια κατάσταση ανεπιθύμητη, προσδιορίζοντας τους υπαίτιους και τους ενόχους.⁵⁹

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1990, παρατηρείται σταδιακή αλλαγή της θεσμικής θεματολογίας. Η κοινωνική δυναμική και τα περιστατικά βίας κατά των μεταναστών μεταστρέφουν το πλαίσιο πρόσληψης του μεταναστευτικού ζητήματος στην Ελλάδα. Η μετανάστευση αποκτά κοινωνικό και πολιτικό αντίλογο, όντας το επίμαχο θέμα της πολιτικής και κοινωνικής αντιπαράθεσης. Η άνοδος του αντιρατσιστικού κινήματος αναδεικνύει υπερασπιστές των μεταναστών, ενώ η αυτό-οργάνωση των ίδιων των μεταναστών και η δημιουργία του Συντονιστικού των Μεταναστευτικών και Αντιρατσιστικών Οργανώσεων προωθεί μια συγκροτημένη παρουσία των μεταναστών στο κοινό. Παράλληλα, γεγονότα βίας κατά των μεταναστών επηρέασαν τον τρόπο παρουσίασης του μεταναστευτικού ζητήματος από τα

⁵⁸ Ομοίως.

⁵⁹ Ομοίως.

MME, παραχωρώντας δημοσιότητα τόσο στους ίδιους τους μετανάστες όσο και στα προβλήματά τους. Το σίγμα της παραβατικής συμπεριφοράς των μεταναστών σταδιακά εκτοπίζεται από την ειδησεογραφία, δίνοντας προβάδισμα στα προβλήματα που αυτοί αντιμετωπίζουν. Συνεπώς, το δημόσιο ενδιαφέρον μετατοπίζεται από την οικονομική και κοινωνική επικινδυνότητα του μετανάστη, στο ρατσισμό και τη ξеноφοβία που αντιμετωπίζει ο τελευταίος, αλλά και σε προβλήματα που τον απασχολούν, όπως τα πολιτικά του δικαιώματα, οι προοπτικές νομιμοποίησης και η ένταξη της 2ης γενιάς μεταναστών.⁶⁰

Προς την ίδια κατεύθυνση, θεσμοί, όπως ο συνήγορος του πολίτη, φέρνουν στο προσκήνιο τα κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα των μεταναστών, ενώ επιστημονικές πρωτοβουλίες, συνέδρια και συζητήσεις διεξάγονται για την ανάδειξη των ζητημάτων ρατσισμού και ξеноφοβίας. Παράλληλα, το μεταναστευτικό ζήτημα εντάσσεται στο συνδικαλιστικό κίνημα και τον πολιτικό ανταγωνισμό· κόμματα της Αριστεράς, ΚΚΕ και ΣΥΝ, προωθούν μεταναστευτικά θέματα και δραστηριοποιούνται υπέρ μιας αντιρατσιστικής και ενταξιακής πολιτικής, ενώ η πολιτική δυναμική καλείται για πρώτη φορά να αντιμετωπίσει το ζήτημα της νομιμοποίησης των αλλοδαπών.⁶¹

Ωστόσο, παράλληλα με τους υποστηρικτές των δικαιωμάτων των μεταναστών, και κυρίως της νομιμοποίησής τους, που αποτελεί τον κεντρικό άξονα του αντιρατσιστικού κινήματος, κάνει την πρώτη μεγάλη ανοικτή εμφάνισή της σε συγκέντρωση η «Χρυσή Αυγή»⁶².

Τα ρατσιστικά γεγονότα που σημειώθηκαν μέχρι το 2000, επηρέασε το σύνολο της θεματολογίας των MME που προβλήθηκε την περίοδο 2000-2005. Οι κυβερνητικοί φορείς και οι δημόσιες Αρχές χάνουν την πρωτοκαθεδρία τους στα MME και το βήμα δίδεται στους ίδιους τους μετανάστες, στους επιστήμονες, στις αντιρατσιστικές οργανώσεις, στα πολιτικά κόμματα που διαφοροποιούνται στο θέμα της μετανάστευσης. Ο μετανάστης πλέον παρουσιάζεται ως θύμα, είτε της εγκληματικής δραστηριότητας Ελλήνων ή ακόμα και των ομοεθνών του σε βάρος του, είτε των ρατσιστικών τάσεων της ελληνικής κοινωνίας. Τα προβλήματα των μεταναστών, ιδιαίτερα αυτά της 2ης γενιάς αποκτούν ενδιαφέρον, ενώ ο μετανάστης είναι πλέον αναγνωρίσιμος, έχει δικαιώματα και είναι ενταγμένος σε συλλογικότητες.⁶³

Η θεματική διεύρυνση του πολιτικού και κοινωνικού λόγου συνοδεύεται και από αντίστοιχη λεκτική· η λέξη λαθρομετανάστες, σταδιακά αντικαθίσταται

⁶⁰ Ομοίως.

⁶¹ Ομοίως.

⁶² Ομοίως.

⁶³ Ομοίως.

από άλλες, όπως μετανάστες, αλλοδαποί, αλλοδαποί ασφαλισμένοι, οικονομικοί μετανάστες.⁶⁴

Με τη διαδικασία νομιμοποίησης των μεταναστών που ακολουθήθηκε το 2001 και 2005, εγκαταλείπεται η «λογική της αστυνόμευσης». Ωστόσο, η λογική αντιμετώπισης των μεταναστών ως «επισκεπτών εργατών» παραμένει, θέτοντας το ζήτημα της νομιμοποίησης στο επίκεντρο της επιχειρηματολογίας και ανταγωνισμού των πολιτικών δυνάμεων· από τη μία, στους λόγους του ΠΑ.ΣΟ.Κ. και της Ν.Δ. κυριαρχεί η διάκριση ανάμεσα σε παράνομη και νόμιμη μετανάστευση, ενώ τα δύο κόμματα της Αριστεράς τοποθετούνται υπέρ της νομιμοποίησης των λαθρομεταναστών.⁶⁵

Εντούτοις, η συζήτηση για το Ν. 3386/2005 αποδεικνύει τη μετατόπιση του ενδιαφέροντος του ΠΑΣΟΚ στα ζητήματα πολιτικής και κοινωνικής ένταξης των μεταναστών. Η μετατόπιση αυτή είναι ωστόσο ενδεικτική της συνολικότερης στροφής του δημόσιου διαλόγου. Η ενίσχυση του αντιρατσιστικού κινήματος, η ευρύτατη κοινωνική συμμαχία που εκδηλώνεται υπέρ των μεταναστών, η στροφή των ΜΜΕ στους «ξένους πολίτες» γύρω μας, καθώς και η οργάνωση των ίδιων των μεταναστών αίρουν, σταδιακά, την εικόνα ποινικοποίησης της μετανάστευσης και επανατοποθετούν, από τα μέσα της δεκαετίας του 2000, το ενδιαφέρον της δημόσιας αντιπαράθεσης στο ζήτημα της κοινωνικής και πολιτικής ένταξης των μεταναστών.⁶⁶

Ωστόσο, κατά τη διάρκεια της κρίσης, οι αντι-μεταναστευτικές τάσεις σημείωσαν την υψηλότερη άνοδο και επίπεδο στο αναπτυσσόμενο κόσμο, με μόλις το 41% να χαρακτηρίζει την Ελλάδα ως ιδανικό χώρο υποδοχής και περισσότερο από τα 2/3 να θεωρούν ότι οι μετανάστες δεν συμβάλλουν οικονομικά ή πολιτιστικά.⁶⁷

ii) Ολλανδία

Κατά την μεταπολεμική περίοδο, η ολλανδική κυβέρνηση είχε τη γενική άποψη ότι η Ολλανδία δεν ήταν και δεν πρέπει να είναι χώρα μετανάστευσης. Εντούτοις, η Ολλανδία δέχτηκε αρκετή μετανάστευση, παρά τις προθέσεις της. Ιδιαίτερα στη δεκαετία του 1970, σημειώθηκε αυξημένη μετανάστευση από τη Σουρινάμ και τις μεσογειακές χώρες. Για να αντιμετωπιστεί αυτή η διάσταση μεταξύ της ολλανδικής πολιτικής και της μεταναστευτικής πραγματικότητας, η ολλανδική κυβέρνηση αναδείκνυε τον

⁶⁴ Ομοίως.

⁶⁵ Ομοίως.

⁶⁶ Ομοίως.

⁶⁷ <http://www.mipex.eu/greece>, πρόσβαση την 23/09/2017.

προσωρινό χαρακτήρα της εγκατάστασης των μεταναστών, ενισχύοντας τις πολιτικές επιστροφής των. Όσον αφορά τους μετανάστες-εργάτες, το Κοινοβούλιο της χώρας διαβουλευόταν την «αρχή της εναλλαγής» τους, προκειμένου να θεωρούνται «φιλοξενούμενοι» στη χώρα και να επιστρέφουν στη χώρα προέλευσής τους. Ωστόσο, η «αρχή» αυτή ουδέποτε εφαρμόστηκε. Σε αυτές τις συζητήσεις, οι μετανάστες παρουσιάζονταν ως διαφορετικές ομάδες που δεν ανήκουν στην ολλανδική κοινωνία, ενώ τα μέτρα της μεταναστευτικής πολιτικής τόνιζαν για άλλη μια φορά τον προσωρινό χαρακτήρα της διαμονής των μεταναστών⁶⁸.

Συμπερασματικά, μπορούμε να πούμε ότι η Ολλανδία αποτελούσε μία χώρα που δεν επιθυμούσε τη μετανάστευση. Οι μετανάστες κατείχαν μια προσωρινή θέση και το μέλλον τους προδιαγραφόταν για κάπου αλλού και όχι στην Ολλανδία. Στα τέλη της δεκαετίας του 1970, η πολιτική συζήτηση για τους μετανάστες άλλαξε. Τα προβλήματα με τους νεαρούς Mollucans στα μέσα της δεκαετίας του 1970 είχαν δραματικές βραχυπρόθεσμες συνέπειες, αλλά μία θετική συνέπεια ήταν ότι αναπτύχθηκε ένα νέο πολιτικό όραμα. Η ψευδαισθήση της προσωρινότητας των μεταναστών έδωσε τη θέση της στην ανακοίνωση μιας νέας «συνολικής πολιτικής εθνικών μειονοτήτων» το 1980, η οποία μεταφράστηκε σε μια σειρά από νομοσχέδια για τις μειονότητες⁶⁹.

Δύο κύριοι στόχοι διατυπώνονται: α) η δημιουργία μιας ανεκτικής, πολυπολιτισμικής ή πολυεθνικής κοινωνίας στην οποία οι πολιτισμικές και εθνοτικές διαφορές είναι πλέον αποδεκτές και β) η βελτίωση της κοινωνικής θέσης των μεταναστών και η καταπολέμηση των διακρίσεων (θεσμικών ή άλλων) που οδηγούν σε άνισες ευκαιρίες. Οι συμφωνίες που προέκυψαν μεταξύ της πολιτικής οργάνωσης των Mollucans και της ολλανδικής Κυβέρνησης αποδεικνύουν την αποτελεσματικότητα των στόχων. Παράλληλα, προωθείται η νομική και πολιτική θέση των μεταναστών σε θέματα που σχετίζονται και με τη θρησκευτική, πολιτιστική και οργανωτική ελευθερία και αποδοχή τους⁷⁰.

Με δεδομένο ότι η πλειοψηφία των Ολλανδών έχει ελάχιστη ή καθόλου καθημερινή επαφή με μετανάστες, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης αναλαμβάνουν την προβολή εικόνων και την προώθηση απόψεων σχετικών με τις μεταναστευτικές μάζες⁷¹. Βάσει ερευνών που έχουν διεξαχθεί στην Ολλανδία, απόλυτα αρνητικές ή ρατσιστικές αναφορές κατά των μεταναστών εκλείπουν από τις ολλανδικές εφημερίδες. Εντούτοις, οι ειδησεογραφικές αναφορές για τους μετανάστες εμφανίζονται επιλεκτικές και παρουσιάζουν

⁶⁸ Rinus Penninx, Jeannette Schoorl, Carlo Van Praag, "THE IMPACT OF INTERNATIONAL MIGRATION ON RECEIVING COUNTRIES: THE CASE OF THE NETHERLANDS", NIDI CBGS Publications, 1993, σελ 160.

⁶⁹ Ομοίως, σελ. 160-161.

⁷⁰ Ομοίως, σελ. 161-162.

⁷¹ Ομοίως, σελ. 175.

μια διαστρεβλωμένη εικόνα, συσχετίζοντας τη μετανάστευση με την εγκληματικότητα και τις αναταραχές. Ορισμένες αναλύσεις περιεχομένου ΜΜΕ κατά την περίοδο από το 1963 έως το 1978 αποκαλύπτουν ότι οι μετανάστες παρουσιάζονταν αρνητικά στον ημερήσιο Τύπο μέχρι το 1972. Παρότι, η αρνητική αυτή τάση φαίνεται να σταματά μετά το 1972, οι αναφορές στους μετανάστες παραμένουν διαστρεβλωμένες⁷².

Η δε αξιοσημείωτη αύξηση στον αριθμό αιτήσεων για χορήγηση ασύλου, που επέφερε η πρόσφατη προσφυγική κρίση, βοήθησε αρκετά στην προβολή διαστρεβλωμένων αναφορών για τους μετανάστες. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, ορισμένες περιοχές της Ολλανδίας να κινητοποιηθούν, υπό τον φόβο των συνεπειών που θα φέρει η εγκατάσταση των μεταναστών στην ολλανδική κοινωνία, θεωρώντας ότι η χωρητικότητα των κοινοτήτων είναι περιορισμένη για να δεχτεί τόσο σημαντικό αριθμό νεοεισερχόμενων.⁷³

Αυτός ο φόβος οδήγησε σε διαμαρτυρίες, περίπολα πολιτών για την καταπολέμηση της εγκληματικότητας και ιδανικό κλίμα για τα αντι-μεταναστευτικά κόμματα κατά τις πρόσφατες εκλογές του 2017.⁷⁴

Μάλιστα, ενώ η κυβέρνηση επιβράδυνε το ρυθμό ικανοποίησης αιτήσεων ασύλου, οι διαμαρτυρίες ομάδων συνέχιζαν την προβολή του προβλήματος, δημιουργώντας την αίσθηση ότι η χώρα βρίσκεται υπό την κατοχή των νεοεισερχόμενων μεταναστών.⁷⁵

⁷² Ομοίως, σελ. 175.

⁷³ <http://www.politico.eu/article/migration-anxieties-deepen-ahead-of-dutch-elections-refugees-geert-wilders/>, πρόσβαση την 28/09/2017.

⁷⁴ Ομοίως.

⁷⁵ Ομοίως.

2.2 Πολιτικά κόμματα

ι) Ελλάδα

Μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1980, η μετανάστευση αποτέλεσε αντικείμενο αντιπαράθεσης ανάμεσα στα κόμματα ΠΑΣΟΚ και Νέα Δημοκρατία. Ενδεικτικά του πολιτικού ανταγωνισμού ανάμεσα σε αυτά τα κόμματα, κατά τις εκλογές του 1985, είναι τα δημοσιεύματα που αναφέρονται στην άφιξη μεταναστών στην Ελλάδα για να παραστούν στις ομιλίες πολιτικών και να τους ψηφίσουν. Το ΠΑΣΟΚ, με ανακοίνωσή του αντέδρασε στα δημοσιεύματα αυτά, αναφέροντας: *«Δεν πρέπει να ξεχνάει κανείς ότι οι κυβερνήσεις της Δεξιάς, χαρακτηρίζαν τη μετανάστευση από συναλλαγματική άποψη 'ευλογία Θεού', αδιαφορώντας τελείως για το ότι μακροπρόθεσμα αυτή η 'ευλογία' αφαιμάξε πληθυσμιακά την ελληνική ύπαιθρο, δημιούργησε πολύπλοκα κοινωνικά προβλήματα και είχε ανυπολόγιστες συνέπειες σε κάθε τομέα της εθνικής ζωής του τόπου. Η πολιτική αποκατάσταση του μετανάστη ήταν έργο του ΠΑΣΟΚ που τον είδε όχι σαν πηγή συναλλάγματος, αλλά μέτοχο και διαμορφωτή της Ελλάδας»*.⁷⁶

Η μαζική εισροή μεταναστών που παρατηρείται στις αρχές της δεκαετίας του 1990, αποτυπώνεται άμεσα στην κυβερνητική θεματολογία, καταλήγοντας στην υιοθέτηση του Ν. 1975/1991, «Είσοδος-έξοδος, παραμονή, εργασία, απέλαση αλλοδαπών, διαδικασία αναγνώρισης προσφύγων και άλλες διατάξεις», νομοθέτημα το οποίο υπερτονίζει την παραβατική διάσταση της μετανάστευσης και επιδιώκει τη δίωξη αυτής⁷⁷.

Τέσσερα χρόνια μετά, το 1995, η θωράκιση και στεγανοποίηση των συνόρων για την αντιμετώπιση του προβλήματος των λαθρομεταναστών «που παίρνει πια απειλητικές διαστάσεις» προτείνεται από τον τότε Υπουργό Δημόσιας Τάξης, Σ. Βαλυράκη, στο πλαίσιο Διυπουργικής Επιτροπής. Εντούτοις, κατά το ίδιο χρονικό διάστημα (από τα μέσα της δεκαετίας του 1990), δεν φαίνεται να συμφωνούν όλοι οι βουλευτικοί δρώντες: τα κόμματα της Αριστεράς, ΚΚΕ

⁷⁶ Φανή Κουντούρη, «Ο οικονομικός μετανάστης στην πολιτική ατζέντα. Η δημόσια συγκρότηση του μεταναστευτικού ζητήματος στη μεταπολίτευση».

⁷⁷ «Εισερχόμενοι (οι αλλοδαποί), παραμένοντες και εργαζόμενοι παράνομα, δημιουργούν τεράστια κοινωνικά προβλήματα στο κράτος ενώ αναπόφευκτα τα δικά τους προβλήματα προσπαθούν να τα λύσουν επιδιδόμενοι, δυστυχώς, γενικά στην εγκληματικότητα», από το άρθρο της Φανής Κουντούρη, «Ο οικονομικός μετανάστης στην πολιτική ατζέντα. Η δημόσια συγκρότηση του μεταναστευτικού ζητήματος στη μεταπολίτευση».

και ΣΥΝ, προωθούν θέματα και δραστηριοποιούνται υπέρ μιας αντιρατσιστικής και ενταξιακής πολιτικής για τους μετανάστες.⁷⁸

Παράλληλα, ωστόσο, διαμορφώνεται και ένας ακραία αντίπαλος πολιτικός πόλος· δραστηριοποιείται ενεργά στην πολιτική ζωή της χώρας η «Χρυσή Αυγή», ενώ τον Μάιο του 1998, πραγματοποιεί την πρώτη μεγάλη ανοικτή εμφάνισή της σε συγκέντρωση, με κυρίαρχο σύνθημα «Ζήτω οι Έλληνες εργάτες, έξω τώρα όλοι οι μετανάστες».⁷⁹ Έκτοτε, για τη Χρυσή Αυγή, το σύνθημα «*ΚΑΘΕ ΞΕΝΟΣ ΕΡΓΑΤΗΣ ΕΝΑΣ ΕΛΛΗΝΑΣ ΑΝΕΡΓΟΣ: Απόλαση όλων των λαθρομεταναστών σημαίνει εκατοντάδες χιλιάδες νέες θέσεις εργασίας για τους Έλληνες*» παραμένει προμετωπίδα, εξασφαλίζοντάς της στις Ευρωεκλογές του 2014, 3 Ευρωβουλευτές και στις πρόσφατες εθνικές Εκλογές του 2015, ποσοστό 6,3%, εκλέγοντας 17 Βουλευτές.⁸⁰

Άλλωστε κατά την ίδια περίοδο (τέλη δεκαετίας 1990), ξεκινούν διαβουλεύσεις για την ίδρυση ενός «πατριωτικού κόμματος»⁸¹ στην Ελλάδα, θέτοντας το μεταναστευτικό ζήτημα στο κέντρο της προγραμματικής και πολιτικής συγκρότησής του⁸². Έτσι, το 2000 συστήνεται ο ΛΑ.Ο.Σ., ο οποίος θέτει τον πατριωτικό παρεμβατισμό στην ιδεολογία του και ως συνήθη συνθήματα στις θέσεις του, μεταξύ άλλων, τα παρακάτω: « Η Ελλάδα ανήκει στους Έλληνες!», «ΟΧΙ Στον παρασιτισμό των Λαθρομεταναστών», «ΟΧΙ Στη Νέα Τάξη και την Λαθρομετανάστευση»⁸³. Οι θέσεις και η ιδεολογία του, του εξασφάλισαν στις εκλογές του 2009, ποσοστό 5,63% και 15 έδρες στη Βουλή⁸⁴.

Οι συζητήσεις που ακολούθησαν στη Βουλή επί των νομοσχεδίων 2910/2001 και 3386/2005, περί νομιμοποίησης των μεταναστών, και πάλι φέρνει στο προσκήνιο τον πολιτικό ανταγωνισμό, αυτή τη φορά, μεταξύ ΠΑΣΟΚ – ΝΔ και κομμάτων της Αριστεράς. Η μεν πρώτη πλευρά επιδιώκει διάκριση ανάμεσα σε παράνομη και νόμιμη μετανάστευση, η δε δεύτερη τοποθετείται υπέρ της νομιμοποίησης των λαθρομεταναστών⁸⁵. Η τότε Υπουργός Εσωτερικών και Δημόσιας Διοίκησης, Β. Παπανδρέου, κατά την εισήγησή της στο Κοινοβούλιο, για τον Ν. 2910/2001, επισημαίνει, μεταξύ άλλων, ότι το μεταναστευτικό ρεύμα οφείλει να συμβαδίζει με τις δυνατότητες

⁷⁸ Φανή Κουντούρη, «Ο οικονομικός μετανάστης στην πολιτική ατζέντα. Η δημόσια συγκρότηση του μεταναστευτικού ζητήματος στη μεταπολίτευση».

⁷⁹ Ομοίως.

⁸⁰ <http://www.xryshaygh.com/kinima>, πρόσβαση την 24/09/2017.

⁸¹ <http://www.laos.gr/party/views>, πρόσβαση την 24/09/2017.

⁸² Φανή Κουντούρη, «Ο οικονομικός μετανάστης στην πολιτική ατζέντα. Η δημόσια συγκρότηση του μεταναστευτικού ζητήματος στη μεταπολίτευση».

⁸³ <http://www.laos.gr/party/views>, πρόσβαση την 24/09/2017.

⁸⁴ <http://www.laos.gr/party/party-leader>, πρόσβαση την 24/09/2017.

⁸⁵ Φανή Κουντούρη, «Ο οικονομικός μετανάστης στην πολιτική ατζέντα. Η δημόσια συγκρότηση του μεταναστευτικού ζητήματος στη μεταπολίτευση».

αντοχής της ελληνικής κοινωνίας, ώστε να αποφεύγεται η διόγκωση του ρατσισμού⁸⁶. Ο κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος του ΠΑΣΟΚ επισημαίνει, αντίστοιχα, στην ίδια συνεδρίαση ότι η ανεξέλεγκτη μετανάστευση οφείλεται για την ξеноφοβία των Ελλήνων και για αυτό το λόγο απαιτείται προγραμματισμένη μεταναστευτική πολιτική⁸⁷.

Η Ν.Δ., ως αντιπολίτευση, κατά τη διάρκεια ψήφισης του ίδιου νόμου, χαρακτηρίζει αυτόν, μέσω του εισηγητή της, Α. Δαβάκη, ως δείγμα εκσυγχρονισμού άνωθεν, καθόσον η ελληνική κοινωνία δεν είναι έτοιμη για ρηξικέλευθες λύσεις⁸⁸. Ενώ, παράλληλα ο Π. Παυλόπουλος αναρωτιέται σχετικά με την αποτελεσματικότητα του νομοθετήματος, λαμβάνοντας υπόψη την εγκληματικότητα των μεταναστών και την ανεργία που αυτοί προκαλούν⁸⁹.

Το ΚΚΕ και ο Συνασπισμός, με τη σειρά τους, επιδιώκουν την άρση της επικειρούμενης διάκρισης παράνομου - νόμιμου μετανάστη και κατηγορούν την κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ ότι συνεχίζει τον χαρακτηρισμό της μετανάστευσης ως έγκλημα και ότι προχωρά σε μερική νομιμοποίηση των αλλοδαπών⁹⁰.

⁸⁶ «Καμία χώρα και καμία οικονομία δεν μπορεί να διασφαλίσει το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ισότητα στα κοινωνικά δικαιώματα εάν το μεταναστευτικό ρεύμα αφεθεί και διογκωθεί ανεξάρτητα από τις δυνατότητες αντοχής της ελληνικής κοινωνίας και της ελληνικής οικονομίας. Διότι τότε και κύμα ρατσισμού θα δούμε να διογκώνεται απειλητικά λόγω της ανασφάλειας που θα προξενηθεί στην ελληνική κοινωνία και τα ελάχιστα μεροκάματα και η κοινωνική ασφάλιση δεν θα είναι εξασφαλισμένα λόγω της υπερπροσφοράς εργασίας και της εξασθενημένης αντοχής του ασφαλιστικού συστήματος...! Όταν συνεπώς, παραγνωρίζουμε την ανάγκη ελέγχου του μεταναστευτικού ρεύματος, όταν κλείνουμε τα μάτια στην ουσιαστική διαφορά μεταξύ νόμιμης και παράνομης μετανάστευσης, πρέπει στα σοβαρά να αναρωτηθούμε μήπως κουβαλάμε νερό στο μύλο των ρατσιστών», από το άρθρο της Φανής Κουντούρη, «Ο οικονομικός μετανάστης στην πολιτική ατζέντα. Η δημόσια συγκρότηση του μεταναστευτικού ζητήματος στη μεταπολίτευση».

⁸⁷ «Βεβαίως είναι γεγονός ότι ανεπτύχθη ένα είδος ξеноφοβίας που όμως θεωρώ ότι δεν περιέχει ούτε ψήγματα ρατσισμού και δεν είναι απόρροια ρατσιστικής νοοτροπίας. Η αύξηση της εγκληματικότητας κύρια αλλά και της ανεργίας, λόγω του ανεξέλεγκτου μεταναστευτικού ρεύματος, δημιουργήσε δικαιολογημένες, ως ένα βαθμό, φοβίες σε μερίδα του λαού μας. Το γεγονός αυτό αποτελεί έναν πρόσθετο λόγο για την άμεση καθιέρωση σωστής και προγραμματισμένης μεταναστευτικής πολιτικής», από το άρθρο της Φανής Κουντούρη, «Ο οικονομικός μετανάστης στην πολιτική ατζέντα. Η δημόσια συγκρότηση του μεταναστευτικού ζητήματος στη μεταπολίτευση».

⁸⁸ Φανή Κουντούρη, «Ο οικονομικός μετανάστης στην πολιτική ατζέντα. Η δημόσια συγκρότηση του μεταναστευτικού ζητήματος στη μεταπολίτευση».

⁸⁹ «Θεωρείτε σοβαρό το ζήτημα αυτό και τον τρόπο αντιμετώπισης της μετανάστευσης προς την Ελλάδα, όταν γνωρίζετε και τα προβλήματα εγκληματικότητας, αλλά και το πρόβλημα ανεργίας το οποίο υπάρχει;», από το άρθρο της Φανής Κουντούρη, «Ο οικονομικός μετανάστης στην πολιτική ατζέντα. Η δημόσια συγκρότηση του μεταναστευτικού ζητήματος στη μεταπολίτευση».

⁹⁰ Φ. Κουβέλης, «Κύριοι συνάδελφοι, το συζητούμενο νομοσχέδιο έπρεπε να έρθει στη Βουλή, βεβαίως όχι όπως είναι, διότι έχει συγκεκριμένη φιλοσοφία με την οποία είμαι αντίθετος, αφού εμφανίζει διατάξεις, που προωθούν περιορισμένη νομιμοποίηση για τους μισούς ουσιαστικά μετανάστες, προωθεί κρατική καταστολή για τους υπολοίπους, υποσχέσεις για τη ρύθμιση της αγοράς εργασίας. Η μετανάστευση

Σε αντιδιαστολή, η συζήτηση για τον αντίστοιχο Ν. 3386/2005, επικεντρώνεται, μεταξύ άλλων, στα δικαιώματα των μεταναστών 2^{ης} γενιάς⁹¹.

ii) Ολλανδία

Οι πολιτικοί των περισσότερων κομμάτων της Ολλανδίας ποτέ δεν αναδείκνυαν το θέμα των μεταναστών με αρνητική χροιά. Ωστόσο, τα μικρά δεξιά κόμματα προσπάθησαν επανειλημμένα να το πράξουν. Η πολιτική ιδεολογία των μικρών αυτών κομμάτων συνδυάζει συχνά την ξеноφοβία και τον ρατσισμό με συναισθηματικά συνθήματα, προκειμένου επιτευχθεί η αναβίωση του ολλανδικού εθνικισμού ("Ολλανδία για τους Ολλανδούς") και η προστασία του ολλανδικού πολιτισμού, του εθνικού χαρακτήρα και του εδάφους. Στον πολιτικό τους λόγο, καθώς και στα προγράμματά τους χρησιμοποιούνται εκφράσεις που επισημαίνουν τις αντιθέσεις των «εμείς» και «αυτοί», «δικοί μας» και «ξένοι», πολίτες έναντι αλλοδαπών, ενώ εμμένουν στην άποψη ότι οι μετανάστες δεν ανήκουν στην Ολλανδία και πρέπει να επιστρέψουν στη χώρα τους⁹². Η μέτρια επιτυχία αυτών των ακραίων κομμάτων οδήγησε στην εμφάνιση ενός κοινού μετώπου όλων των άλλων κομμάτων κατά της «αντι-μεταναστευτικής» ρητορικής και σε μια ακόμη πιο αρθρωτή αντιρατσιστική στάση. Συνεπώς, δεν παρατηρήθηκε στην Ολλανδία μεταστροφή του πολιτικού λόγου, προκειμένου τα υπόλοιπα κόμματα να διατηρήσουν τη στήριξη των ψηφοφόρων τους ή να προσελκύσουν ψηφοφόρους από ακραία κόμματα.⁹³

Ωστόσο, περίπου ένα μήνα πριν τις πρόσφατες εκλογές του 2017, ο Ολλανδός Πρωθυπουργός σημείωσε μια έντονη στροφή στον προεκλογικό του λόγο, προειδοποιώντας τους μετανάστες *"be normal or be gone"*. Το μήνυμα

εξακολουθεί να αντιμετωπίζεται ως έγκλημα με τη νομική έννοια του όρου. Διατηρείται η ακραία ποινικοποίηση παραβάσεων διοικητικού χαρακτήρα, που δημιουργεί σύγχυση των εννοιών και των ορίων του δικαίου και του αδικού, του νομίμου και του παρανόμου για τους μετανάστες, από το άρθρο της Φανής Κουντούρη, «Ο οικονομικός μετανάστης στην πολιτική ατζέντα. Η δημόσια συγκρότηση του μεταναστευτικού ζητήματος στη μεταπολίτευση».

⁹¹ Ι. Βλατής, «Το ΠΑΣΟΚ, κυρίες και κύριοι συνάδελφοι, θέτει ανοιχτά προς συζήτηση το ζήτημα της θεσμοθέτησης χορήγησης της ελληνικής ιθαγένειας στους αλλοδαπούς δεύτερης γενιάς. Παιδιά μεταναστών που είναι εδώ από το 1990, σήμερα πλησιάζουν στην ενηλικίωσή τους. Φοίτησαν σε ελληνικά σχολεία από την προσχολική ηλικία μέχρι που τελείωσαν το λύκειο και μερικά σπουδάζουν σε πανεπιστήμια. Ωστόσο, αυτά τα παιδιά δεν μπορούν να αποκτήσουν την ελληνική ιθαγένεια. Νομίζουμε ότι δικαιούνται να αποκτήσουν την ελληνική ιθαγένεια, εφόσον βέβαια το θέλουν. Τέλος θα πρέπει να γίνει ένας ευρύς διάλογος για τα πολιτικά δικαιώματα των αλλοδαπών, όπως το δικαίωμα ψήφου σε τοπικές εκλογές για αλλοδαπούς που έχουν συμπληρώσει ένα εύλογο χρόνο νόμιμης παραμονής», από το άρθρο της Φανής Κουντούρη, «Ο οικονομικός μετανάστης στην πολιτική ατζέντα. Η δημόσια συγκρότηση του μεταναστευτικού ζητήματος στη μεταπολίτευση».

⁹² Rinus Penninx, Jeannette Schoorl, Carlo Van Praag, "THE IMPACT OF INTERNATIONAL MIGRATION ON RECEIVING COUNTRIES: THE CASE OF THE NETHERLANDS", NIDI CBGS Publications, 1993, σελ. 172-173.

⁹³ Ομοίως, σελ. 174.

αυτό φαίνεται να υιοθετήθηκε από την καμπάνια του Rutte, φοβούμενος την ανοδική δημοτικότητα του πολιτικού του αντιπάλου, Wilders του PVV. Σε διευκρίνισή του δε, σημείωσε ότι το συγκεκριμένο σύνθημα απευθύνεται σε όσους μετανάστες δεν σέβονται τις αξίες της χώρας. Η αντίδραση από το PVV ήταν άμεση, χαρακτηρίζοντας «ιδεολογική λογοκλοπή» τη χρήση αυτού του συνθήματος. Συγκεκριμένα, υποστηρικτής του PVV κατηγορήσε τον Rutte για υπονόμηση του αντίπαλου κόμματος, σημειώνοντας χαρακτηριστικά *“Not stolen enough yet, Mark?”*.⁹⁴

Εντούτοις, μετά τη νίκη του στις εκλογές, ο Rutte, εμφανώς ικανοποιημένος και ανακουφισμένος, επανήλθε στις θέσεις του κόμματος, δηλώνοντας λίγο μετά την ανακοίνωση των πρώτων exit polls ότι *«Η Ολλανδία ψήφισε σήμερα κατά του λαϊκισμού»* και *«Μετά το Brexit και μετά τις εκλογές στις ΗΠΑ, η Ολλανδία είπε όχι στον κακής ποιότητας λαϊκισμό»*.⁹⁵

Σε γενικές γραμμές, η στάση της κυβέρνησης και των περισσότερων πολιτικών απέναντι στη μετανάστευση υιοθετεί αρκετούς περιορισμούς, όπως συνέβη και στις αρχές του '70. Η γενικότερη, όμως, αρχή της υποδοχής αλλοδαπών για ανθρωπιστικούς λόγους δεν αποτελεί αντικείμενο διαφωνίας. Ωστόσο, υπόκειται σε μεταβαλλόμενες εφαρμογές. Για παράδειγμα, παρόλο που η πολιτική της οικογενειακής επανένωσης είναι συγκριτικά με άλλες χώρες πιο επιεικής, εφαρμόζονται κατά το δοκούν περιορισμοί. Ομοίως, οι αιφνίδιες αυξήσεις του αριθμού των αιτούντων άσυλο προκαλούν, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, ανησυχία και οδηγούν άμεσα σε περιορισμό της εφαρμογής της εν λόγω πολιτικής⁹⁶.

⁹⁴ <http://www.telegraph.co.uk/news/2017/01/23/dutch-prime-minister-warns-migrants-normal-gone-fends-populist/>, πρόσβαση την 28/09/2017.

⁹⁵ <http://www.cnn.gr/news/kosmos/story/72112/ekloges-stin-ollandia-niki-toy-royte-panigyrizoy-n-oi-vryxelles>, πρόσβαση την 28/09/2017.

⁹⁶ Rinus Penninx, Jeannette Schoorl, Carlo Van Praag, “THE IMPACT OF INTERNATIONAL MIGRATION ON RECEIVING COUNTRIES: THE CASE OF THE NETHERLANDS”, NIDI CBGS Publications, 1993, σελ. 216.

3. Πολιτική συμμετοχή μεταναστών στη χώρα υποδοχής

3.1 Συμμετοχή σε επίπεδο τοπικής αυτοδιοίκησης

“The EU and its Member States should collect and share evidence on concrete experiences with local integration initiatives to learn what works in practice, so that national policies can provide more specific guidance to regional and local authorities...” (FRA Opinion 5)⁹⁷

Σύμφωνα με τον Οργανισμό FRA, έχουν καταγραφεί εντός των ΚΜ, πλήθος σημαντικών πρωτοβουλιών σε τοπικό επίπεδο, οι οποίες παρόλο που απευθύνονται στις ανάγκες των τοπικών μεταναστευτικών κοινοτήτων, δύναται να αξιοποιηθούν με θετικά αποτελέσματα στη διαμόρφωση και τη στοχοθέτηση των ευρύτερων εθνικών πολιτικών για την ένταξη των μεταναστών.⁹⁸

Συνεπώς, ο FRA ενθαρρύνει την ΕΕ και τα ΚΜ της να καταγράφουν τις εμπειρίες τους και να της ανταλλάσσουν μεταξύ τους, προκειμένου αφενός να ενισχύεται η καθοδήγηση της τοπικής αυτοδιοίκησης στον τομέα της ενσωμάτωσης των μεταναστών σε τοπικό επίπεδο, αφετέρου να προωθείται η διακυβερνητική συνεργασία στον τομέα αυτό.⁹⁹

Σε αυτό το πλαίσιο, ο FRA θέτει την Αστική Ατζέντα της ΕΕ (EU Urban Agenda) ως βάση για το βέλτιστο συντονισμό των προσπάθειών τόσο της ΕΕ, όσο και των ΚΜ στον τομέα χάραξης και εφαρμογής των σχετικών πολιτικών.¹⁰⁰

Για λόγους συντομίας της παρούσας εργασίας, η θεματική ενότητα της συμμετοχής σε επίπεδο τοπικής αυτοδιοίκησης θα επικεντρωθεί πρωτίστως στα Συμβούλια Ένταξης Μεταναστών που λειτουργούν σε επίπεδο Δήμων.

i) Ελλάδα

Η Νέα Αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης περιλαμβάνει ρυθμίσεις που επεκτείνουν τη συνεργασία των αιρετών Αρχών με τους φορείς της κοινωνίας των πολιτών, με θεσμούς όπως το συμβούλιο

⁹⁷ FRA-European Union Agency for Fundamental Rights Together in the EU Promoting the participation of migrants and their descendants, 2017.

⁹⁸ Ομοίως.

⁹⁹ Ομοίως.

¹⁰⁰ Ομοίως.

ένταξης μεταναστών¹⁰¹. Συγκεκριμένα, προβλέπει τη συγκρότηση και λειτουργία σε κάθε δήμο ενός συμβουλίου ένταξης μεταναστών (ΣΕΜ) ως όργανο γνωμοδοτικού και διαμεσολαβητικού χαρακτήρα¹⁰² για την ενίσχυση της ένταξης των μεταναστών στην τοπική κοινωνία. Το ΣΕΜ συγκροτείται και λειτουργεί με απόφαση του δημοτικού συμβουλίου και σε αυτό μετέχουν δημοτικοί σύμβουλοι, εκπρόσωποι φορέων μεταναστών ή εκπρόσωποι που επιλέγονται από την κοινότητα των μεταναστών που κατοικούν μόνιμα στον οικείο δήμο, καθώς και εκπρόσωποι κοινωνικών φορέων¹⁰³.

“Έργο των συμβουλίων ένταξης μεταναστών είναι η καταγραφή και η διερεύνηση προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι μετανάστες, που κατοικούν μόνιμα στην περιφέρεια του οικείου δήμου, ως προς την ένταξή τους στην τοπική κοινωνία, την επαφή τους με δημόσιες αρχές ή τη δημοτική αρχή, η υποβολή εισηγήσεων προς το δημοτικό συμβούλιο για την ανάπτυξη τοπικών δράσεων προώθησης της ομαλής κοινωνικής ένταξης των μεταναστών και, εν γένει, την επίλυση των προβλημάτων που αυτοί αντιμετωπίζουν, ιδίως μέσω της οργάνωσης συμβουλευτικών υπηρεσιών από τις δημοτικές υπηρεσίες, καθώς και τη διοργάνωση σε συνεργασία με τον οικείο δήμο εκδηλώσεων ευαισθητοποίησης και ενίσχυσης της κοινωνικής συνοχής του τοπικού πληθυσμού”¹⁰⁴.

Τα Συμβούλια ένταξης μεταναστών βρίσκονται υπό την κυβερνητική καθοδήγηση, ενώ δραστηριοποιούνται αποκλειστικά σε τοπικό επίπεδο¹⁰⁵. Οι διαβουλεύσεις για τη μεταναστευτική πολιτική, λόγω της φύσης της δεν μεταφέρονται στην περιφερειακή αυτοδιοίκηση και παραμένουν στην κρατική διοίκηση¹⁰⁶. Παρόλα αυτά, αξιοποιείται εμπειρογνωμοσύνη, προερχόμενη από ειδικούς, αλλά όχι από την κοινότητα των ίδιων των μεταναστών¹⁰⁷.

Παρόλο που η δραστηριότητα των ΣΕΜ εμφανίζεται μειωμένη, πρέπει να επισημάνουμε ότι πρώτη φορά δίνεται η δυνατότητα στους μετανάστες να

¹⁰¹ ΑΙΤΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ του σχεδίου νόμου «Νέα Αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης- Πρόγραμμα Καλλικράτης», http://www.ypes.gr/UserFiles/f0ff9297-f516-40ff-a70e-eca84e2ec9b9/aitiologiki_kallikrati_9_6_2010.pdf.

¹⁰² ΔΟΜΗ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ, ΕΛΛΑΔΑ, 2012, http://www.ypes.gr/UserFiles/f0ff9297-f516-40ff-a70e-eca84e2ec9b9/Domi_leit_top_perAutod_2012.pdf.

¹⁰³ ΔΟΜΗ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ, ΕΛΛΑΔΑ, 2012, http://www.ypes.gr/UserFiles/f0ff9297-f516-40ff-a70e-eca84e2ec9b9/Domi_leit_top_perAutod_2012.pdf.

¹⁰⁴ Άρθρο 78, Ν. 3852/2010.

¹⁰⁵ Political participation, <http://www.mipex.eu/greece#/tab-political-participation>, πρόσβαση την 10/09/2017.

¹⁰⁶ ΑΙΤΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ του σχεδίου νόμου «Νέα Αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης- Πρόγραμμα Καλλικράτης», http://www.ypes.gr/UserFiles/f0ff9297-f516-40ff-a70e-eca84e2ec9b9/aitiologiki_kallikrati_9_6_2010.pdf.

¹⁰⁷ Political participation, <http://www.mipex.eu/greece#/tab-political-participation>, πρόσβαση την 10/09/2017.

συμμετέχουν ενεργά σε ένα θεσμικό όργανο, το οποίο προβλέπεται πλέον και νομικά. Ωστόσο, το νομικό πλαίσιο περιλαμβάνει ασάφειες, λαμβάνοντας τον χαρακτήρα κατευθυντήριων γραμμών. Με άλλα λόγια, θέτοντας ένα αόριστο πλέγμα, κάποιος μπορεί να κάνει πολλά, αλλά μπορεί και να μην κάνει τίποτα.¹⁰⁸

Το νομοθέτημα προβλέπει ότι το ΣΕΜ συγκροτείται σε κάθε δήμο, ωστόσο, η έναρξη της λειτουργίας του ορίζεται με απόφαση του δημοτικού συμβουλίου. Αυτή η αναφορά θα μπορούσε να παρερμηνευτεί ότι η λειτουργία επαφίεται στη διακριτική ευχέρεια του κάθε δήμου. Σε κάθε περίπτωση, κατόπιν έρευνας που διεξήγαγε το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών το 2011, προέκυψε ως συμπέρασμα ότι οι παράγοντες από τους οποίους εξαρτάται η συγκρότηση ενός ΣΕΜ είναι η υψηλή ή μη συγκέντρωση υπηκόων τρίτων χωρών στο δήμο, η ίδια η πολιτική βούληση των Δημοτικών Αρχών, αλλά και η βούληση του τοπικού πληθυσμού για κοινωνική δράση με σκοπό την από κοινού διαμόρφωση του τοπικού βίου και τέλος η βούληση των ίδιων των ενδιαφερομένων, δηλ. των μεταναστών.¹⁰⁹

Εντούτοις, η ενεργοποίηση των ΣΕΜ σε ορισμένους δήμους έχει να παρουσιάσει θετικά αποτελέσματα. Στο ΣΕΜ του Δήμου Αθηναίων, για παράδειγμα, τα 6 από τα 11 μέλη είναι μετανάστες, ενώ κατά την επιλογή των μελών, καταβάλλεται προσπάθεια ώστε η γεωγραφική εκπροσώπηση να αφορά όλες τις ηπείρους π.χ. Ασία, Αφρική κ.λπ. και η εκπροσώπηση να είναι ανάλογα με την πληθυσμιακή παρουσία των μεταναστών στο δήμο. Παράλληλα, επιδιώκεται θεσμική εκπροσώπηση από οργανωμένες κοινότητες μεταναστών, απευθύνοντας πρόσκληση σε προέδρους ή μέλη των κοινοτήτων. Όσον αφορά στην εξισορρόπηση συμμετοχής των δύο φύλων, το ΣΕΜ του Δήμου Αθηναίων έχει επιτύχει εκπροσώπηση από τρεις γυναίκες, ενώ επιδιώκεται συμμετοχή και των νέων (π.χ. ΜΚΟ Asante, νέοι μετανάστες 2^{ης} γενιάς). Αναφορικά με το έργο του, η πρώτη συνεδρίαση του πραγματοποιήθηκε την 31/05/2011, ενώ ένα από τα καθήκοντα που του ανατέθη ήταν η κατάρτιση δημοτολογίου μεταναστών για τις εκλογικές διαδικασίες.¹¹⁰

Πέραν όμως της πολυπληθέστερης Περιφερειακής ενότητας του Κεντρικού Τομέα Αθηνών, και η Περιφέρεια Πειραιώς έχει να αναδείξει αξιόλογη παρουσία ΣΕΜ, με το έργο του Δήμου Κορυδαλλού. Στον εν λόγω Δήμο, είχε ήδη συσταθεί άτυπος θεσμός δημοτικού συμβουλίου μεταναστών πριν το σχετικό νομοθέτημα, το οποίο εξασφάλιζε και συνεχίζει να προωθεί τη συνεργασία με ανθρώπους που έχουν τεχνογνωσία και είναι δραστήριοι στον

¹⁰⁸ Α. Λιναρδής, «Συμβούλια Ένταξης Μεταναστών: ένας νέος θεσμός ένταξης των μεταναστών στις τοπικές κοινωνίες», Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, 2011.

¹⁰⁹ Ομοίως.

¹¹⁰ Ομοίως.

ευρύτερο μεταναστευτικό χώρο, όπως ΜΚΟ και μεταναστευτικές ομάδες. Ορισμένα δε από τα καθήκοντα που ανατέθηκαν στο ΣΕΜ Κορυδαλλού είναι η δημιουργία ηλεκτρονικού μητρώου και καταγραφή του μεταναστευτικού πληθυσμού, ενώ διοργανώνει και φεστιβάλ εθνικών κοινοτήτων.¹¹¹

ii) Ολλανδία

Τα προγράμματα κοινωνικής πρόνοιας των δήμων επιδοτούν τη μη επαγγελματική έκφραση τέχνης από πλευράς μεταναστών και ενθαρρύνουν τη συμμετοχή των οργανώσεων τους στη διαμόρφωση πολιτικής σε επίπεδο τοπικής αυτοδιοίκησης. Συγκεκριμένα, το Υπουργείο Πρόνοιας, Δημόσιας Υγείας και Πολιτισμού προωθεί τη συμμετοχή σε τοπικό επίπεδο, προβλέποντας ότι οι τοπικές αποφάσεις για την κοινωνική πρόνοια των μεταναστών θα πρέπει να λαμβάνονται από τους δήμους, σε συνεννόηση με τους εκπροσώπους των ίδιων των μεταναστών. Σε εθνικό επίπεδο, ιδρύθηκε το Εθνικό Συμβουλευτικό Συμβούλιο (LOM), με υποεπιτροπές για καθεμιά από τις διάφορες ομάδες μεταναστών. Προβλέπονται συναντήσεις δύο φορές το χρόνο, με τον αρμόδιο για τις πολιτικές των μειονοτήτων Υπουργό, ενώ η ολλανδική κυβέρνηση οφείλει να λάβει γνωμοδότησή του Συμβουλίου για κάθε σημαντική πολιτική απόφαση που λαμβάνεται για τους μετανάστες. Παρόλο που το συμβούλιο είχε μόνο συμβουλευτικές αρμοδιότητες και δικαίωμα αρνησικυρίας, η σύσταση και λειτουργία του επηρέασε την εξέλιξη των πολιτικών πρωτοβουλιών, καθώς οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής ανέμεναν τις αντιδράσεις του κάθε φορά¹¹². Είναι γεγονός ότι το LOM, με τη σύστασή του το 1985 και τη μετέπειτα μεταρρύθμισή του το 1997, δημιούργησε ευνοϊκές συνθήκες για διάλογο μεταξύ των μειονοτήτων και της κυβέρνησης, προκειμένου να επιτυγχάνεται συναίνεση γύρω από τις πολιτικές μεταρρυθμίσεις που αφορούν στους μετανάστες. Όλες οι μειονοτικές οργανώσεις της Ολλανδίας είχαν πρόσβαση στο διάλογο, ενώ εξασφαλιζόταν χρηματοδότηση για την προώθηση των διαβουλεύσεων αυτών. Το ολλανδικό Κοινοβούλιο είχε ενεργό ρόλο στη διευθέτηση τυχόν διαφορών μεταξύ του LOM και της κυβέρνησης.

Ωστόσο, η ολλανδική κυβέρνηση απέσυρε την υποστήριξή της στο συμβουλευτικό αυτό όργανο, με αποτέλεσμα οι συνθήκες για διάλογο να δυσκολέψουν και οι δυνατότητες των μεταναστών στην ενημέρωση και στη βελτίωση των πολιτικών που τους αφορούν να περιοριστούν. Αυτή η εξέλιξη, έφερε την Ολλανδία κάτω από το μέσο όρο για τη Δυτική Ευρώπη στον τομέα της τοπικής συμμετοχής των μεταναστών. Από τον Μάρτιο του 2013, η

¹¹¹ Ομοίως.

¹¹² Rinus Penninx, Jeannette Schoorl, Carlo Van Praag, "THE IMPACT OF INTERNATIONAL MIGRATION ON RECEIVING COUNTRIES: THE CASE OF THE NETHERLANDS", NIDI CBGS Publications, 1993, σελ 169-170, 215.

μεταναστευτική κοινότητα έχασε την επίσημη πλατφόρμα της μέσω της οποίας ενημερωνόταν για τη μεταναστευτική πολιτική και είχε πρόσβαση σε δημόσια συζήτηση. Πλέον, οι μετανάστες συμμετέχουν μόνο σε ad hoc διαβουλεύσεις¹¹³.

Μια ιδιαίτερη μειονοτική ομάδα, οι Mollucans, φαίνεται να ανέπτυξε ισχυρές πολιτικές και θρησκευτικές οργανώσεις τόσο στα camps που αρχικά στεγαζόταν, όσο και στις μετέπειτα κατοικίες της. Οι πρώτες πρωτοβουλίες οργάνωσης των Mollucans προέρχονταν από ιδιωτικές προσπάθειες, συνήθως από αντιπροσώπους των εταιριών όπου και εργάζονταν. Μάλιστα, οι οργανώσεις αυτές έτυχαν κρατικών επιχορηγήσεων. Χαρακτηριστικά, η επιχορήγηση των ιδιωτικών πρωτοβουλιών αυξήθηκε από 40% το 1964 σε 100%.¹¹⁴.

¹¹³ Consultative bodies, <http://www.mipex.eu/netherlands>, πρόσβαση την 07/09/2017.

¹¹⁴ Rinus Penninx, Jeannette Schoorl, Carlo Van Praag, "THE IMPACT OF INTERNATIONAL MIGRATION ON RECEIVING COUNTRIES: THE CASE OF THE NETHERLANDS", NIDI CBGS Publications, 1993, σελ 170-171.

3.2 Συμμετοχή σε εκλογικές διαδικασίες

i) Ελλάδα

Ο Ν. 3838/2010 υιοθέτησε πολιτικές που τοποθετούνται στο μέσο όρο της ΕΕ και αφορούν δικαιώματα ψήφου σε τοπικό επίπεδο, με εφαρμογή στις εκλογές του 2012. Συγκεκριμένα, το δικαίωμα ψήφου παρουσιάζεται ως την πιο αποτελεσματική μορφή ενεργού ένταξης, καταπολέμησης του κοινωνικού αποκλεισμού και προώθησης της τοπικής διακυβέρνησης. Οι υπαγόμενοι στο καθεστώς των επί μακρόν διαμενόντων, καθώς και οι κάτοχοι άδειας διαμονής αόριστης διάρκειας ή δεκαετούς διάρκειας διαθέτουν πλέον το δικαίωμα του εκλέγειν στις εκλογές της πρωτοβάθμιας τοπικής αυτοδιοίκησης, αλλά του εκλέγεσθαι μόνο για ορισμένες θέσεις, εξαιρώντας αυτή του δημάρχου και αντιδημάρχου και με την πρόσθετη προϋπόθεση να διαθέτουν επαρκή γνώση της ελληνικής γλώσσας¹¹⁵. Ωστόσο, έκτοτε οι πολιτικές στον τομέα αυτό είναι ελαφρώς δυσμενείς για τους υπηκόους τρίτων χωρών, δεδομένου ότι από το 2013, αυτοί αποστερήθηκαν το δικαίωμα της ψήφου. Η Ελλάδα ήταν η πρώτη χώρα της σύγχρονης ιστορίας, η οποία αφαιρέσε το 2013, το δικαίωμα ψήφου από τους υπηκόους τρίτων χωρών, πράγμα που της στερήσει 9 βαθμούς σε αυτόν τον τομέα στο MIPEX. Η πολιτογράφηση αποτελεί πλέον τον μοναδικό τρόπο για τους πολίτες τρίτων χωρών να συμμετέχουν στις πολιτικές διεργασίες της Ελλάδας. Ωστόσο, σύμφωνα με εκτιμήσεις, μέχρι το 2012, μόλις το 20% των υπηκόων τρίτων χωρών έχουν πολιτογραφηθεί στην Ελλάδα¹¹⁶.

Εντούτοις, σε γενικές γραμμές, η εικόνα αναφορικά με τις πολιτικές ελευθερίες των υπηκόων τρίτων χωρών παρουσιάζεται πιο θετική, προσομοιάζοντας με αυτή που παρατηρείται σε ολόκληρη τη Δυτική Ευρώπη. Οι μετανάστες απολαμβάνουν τις βασικές πολιτικές ελευθερίες, οι οποίες συνίστανται σε συγκρότηση ενώσεων και στην ένταξη αυτών σε πολιτικά κόμματα. Η γενική εικόνα της πολιτικής ενεργοποίησης για τη μεταναστευτική κοινότητα της Ελλάδας φαίνεται να υπολείπεται τακτικής ενημέρωσης και αντίστοιχης υποστήριξης¹¹⁷.

ii) Ολλανδία

Οι μετανάστες και οι εθνοτικές ομάδες δεν αποτέλεσαν ποτέ μείζον αμφιλεγόμενο θέμα στις εκλογές, εκτός από τα προγράμματα των μικρών

¹¹⁵ Άρθρα 14,17 Ν. 3838/2010.

¹¹⁶ Political participation, <http://www.mipex.eu/greece#/tab-political-participation>, πρόσβαση την 10/09/2017.

¹¹⁷ Ομοίως.

αντι-μεταναστευτικών κομμάτων. Από το 1986, οι μετανάστες με νόμιμη κατοικία άνω των πέντε ετών στην Ολλανδία, αποκτούν δικαίωμα ψήφου και υποβολής υποψηφιότητας στις δημοτικές εκλογές. Πριν από το 1986, μπορούν μόνο να συμμετάσχουν στις εκλογές για τα συμβούλια σε επίπεδο γειτονιάς (neighborhood councils), τα οποία είχαν καθιερωθεί σε μεγάλες πόλεις όπως το Άμστερνταμ και το Ρότερνταμ¹¹⁸. Όσον αφορά στις βασικές πολιτικές ελευθερίες, οι ίδιες με τους πολίτες της Ολλανδίας εγγυώνται για όλους τους υπηκόους τρίτων χωρών¹¹⁹.

Οι διαμένοντες επί μακρόν μετανάστες φαίνεται πιθανό να συμμετάσχουν πολιτικά στην Ολλανδία. Συγκεκριμένα, στη δεκαετία του 2000, μεταξύ των διαμενόντων επί μακρόν (διαμονή 10+ ετών), το 1/2 αυτών με τριτοβάθμια εκπαίδευση και το 1/4 με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο δήλωσαν την πρόσφατη συμμετοχή τους σε πολιτικό κόμμα, ένωση ή εκδήλωση¹²⁰.

¹¹⁸ Rinus Penninx, Jeannette Schoorl, Carlo Van Praag, "THE IMPACT OF INTERNATIONAL MIGRATION ON RECEIVING COUNTRIES: THE CASE OF THE NETHERLANDS", NIDI CBGS Publications, 1993, σελ 167.

¹¹⁹ Political liberties, <http://www.mipex.eu/netherlands>, πρόσβαση την 07/09/2017.

¹²⁰ Political participation, <http://www.mipex.eu/netherlands>, πρόσβαση την 07/09/2017.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΚΑΤΑΛΗΚΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Η ενεργός συμμετοχή στην κοινωνία της χώρας υποδοχής αποτελεί βασικό στοιχείο για την ένταξη των μεταναστών. Με το ενδιαφέρον τους για το πώς λειτουργεί η κοινωνία, οι μετανάστες αποδεικνύουν ότι αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της νέας τους χώρας. Ωστόσο, υφίστανται πολλές μορφές πολιτικής εμπλοκής των πολιτών, είτε μέσω ενώσεων, εθελοντικών ομάδων, συνδικάτων ή μέσω της ίδιας της πολιτικής τους συμμετοχής. Εντούτοις, η απόκτηση της ιθαγένειας εκτιμάται ότι είναι ο απώτερος στόχος της διαδικασίας ενσωμάτωσης και αποτελεί ένδειξη ένταξης στην κοινωνία της χώρας υποδοχής, καθόσον ο υποψήφιος υποχρεούται να πληροί τα τιθέμενα κριτήρια. Παράλληλα, το δικαίωμα ψήφου χαρακτηρίζει τον μετανάστη ως πολίτη της χώρας. Συνεπώς, η συμμετοχή του στις εκλογές, με άλλα λόγια η επιθυμία του να επηρεάσει τη ζωή της κοινωνίας, θεωρείται ένδειξη ένταξης.¹²¹

Ωστόσο, οι ιδέες για την προώθηση των ανωτέρω, προτού μετατραπούν σε μεταναστευτική πολιτική υπόκεινται σε διαβουλεύσεις τόσο σε επίπεδο εθνικών δομών, όσο και θεσμικών οργάνων. Το αποτέλεσμα δε των διαβουλεύσεων για κάθε χώρα δύναται να εμφανίζεται διαφοροποιημένο. Ως εκ τούτου, σημειώνονται σημαντικές διαφορές μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών, όσον αφορά το πλαίσιο πραγμάτωσης της πολιτικής ένταξης των μεταναστών, καθώς και μεταξύ του λόγου που υιοθετούν οι πολιτικοί για να προωθήσουν αυτό. Οι διαφορές είναι αναμενόμενες, καθόσον η ιδιότητα του πολίτη διαθέτει πολιτιστική χροιά, που αντικατοπτρίζει εθνικές ιδιαιτερότητες και ιστορικές καταβολές, καθώς και τον ιδεολογικό αντίλογο που υφίσταται σε κάθε χώρα.¹²²

Συνεπώς, σε κάθε “case study” χώρας υποδοχής, λαμβάνονται υπόψη οι διαφορετικές αντιλήψεις για την «ιθαγένεια» και πώς συνδέονται αυτές με τις αντίστοιχες για την εθνικότητα, τα ιδεολογικά όρια των πολιτικών κομμάτων και τον τρόπο με τον οποίο τα συντηρητικά κόμματα της χώρας υποδοχής εκλαμβάνουν την τυχόν άνοδο δεξιών κομμάτων με λαϊκιστές τάσεις.¹²³

Αναφορικά με τις χώρες που εξετάσαμε στην παρούσα εργασία, αναμφισβήτητα, η Ελλάδα βιώνει τα τελευταία είκοσι χρόνια μια συνεχή

¹²¹ European Union & OECD, “Settling In: OECD Indicators of Immigrant Integration 2012”.

¹²² Borevi et al. “The civic turn of immigrant integration policies in the Scandinavian welfare states”, Comparative Migration Studies, 2017, σελ. 2, 4, 5.

¹²³ Ομοίως, σελ. 11.

αλλαγή στο ευρύτερο «τοπίο της μετανάστευσης», μετατρεπόμενη από χώρα προέλευσης, σε χώρα προορισμού και διέλευσης¹²⁴.

Η ριζική αλλαγή δε που σημείωσε η ελληνική μεταναστευτική πολιτική τα τελευταία 15 έτη, ιδιαίτερα στον τομέα της ένταξης των μεταναστών και της πολιτικής συμμετοχής αυτών, αποδεικνύει τις προσπάθειες της Ελλάδας να επιτύχει ισορροπία μεταξύ ευρωπαϊκών και διεθνών νομοθετικών και ανθρωπιστικών υποχρεώσεων.¹²⁵

Οι προσπάθειες αυτές, ωστόσο, είναι ενδεικτικές της ελληνικής πρόθεσης για συμπόρευση και, εάν απαιτείται, συλλογική δραστηριοποίηση για τη διαχείριση της μετανάστευσης. Με άλλα λόγια, η Ελλάδα, όπως και οι περισσότερες χώρες υποδοχής, προτιμά να μη δεσμεύεται από διεθνείς συμβάσεις, διατηρώντας έναντι αυτών ευχέρεια εφαρμογής και τηρώντας στάση «εξ ανάγκης εναρμόνισης». Σε κάθε περίπτωση, ωστόσο, η σύγκλιση της εθνικής μεταναστευτικής πολιτικής και των πολιτικών των άλλων ΚΜ ή της Ε.Ε. αντιμετωπίζουν άλλον έναν περιοριστικό παράγοντα, τα ιδιαίτερα μορφολογικά χαρακτηριστικά του ίδιου του μεταναστευτικού πληθυσμού της χώρας σε συνάρτηση με τα γενικότερα συμφέροντά της.¹²⁶

Από την άλλη πλευρά, η οικονομική ύφεση και η λιτότητα των τελευταίων ετών επιδείνωσαν τις διαδικασίες πολιτικής ένταξης για την Ελλάδα. Πολλοί μετανάστες έμειναν άνεργοι, χάνοντας το νομικό τους καθεστώς και τα βασικά κοινωνικά δικαιώματά τους.¹²⁷

Η ανερχόμενη ακροδεξιά εμποδίζει τη μεταρρύθμιση των παραδοσιακά περιοριστικών και εθνοκεντρικών πολιτικών της χώρας στον τομέα της πολιτογράφησης, της πολιτικής/εκλογικής συμμετοχής και της εξάλειψης των διακρίσεων.¹²⁸

Συγκεκριμένα, στον τομέα της πολιτογράφησης, η Ελλάδα, παρόλη την επιβράβυσή της με 9 πόντους στο MIPEX για τις νομοθετικές της πρωτοβουλίες, φαίνεται να διαθέτει τους περισσότερους αποκλεισμούς του ανεπτυγμένου κόσμου, με το 5,6% των ενηλίκων μεταναστών (υπήκοοι τρίτων

¹²⁴ Αγγελή Δ., Δημητριάδη Α., Τριανταφυλλίδου Α., «Αξιολογώντας τη σχέση κόστους-αποτελεσματικότητας των πολιτικών ελέγχου της παράτυπης μετανάστευσης στην Ελλάδα», MIDAS REPORT, Migration & Detention Assessment, Οκτώβριος 2014.

¹²⁵ Ομοίως.

¹²⁶ Σαμπατάκου, Ε.-Α., 2008, «Διεθνείς και ευρωπαϊκές συνιστώσες της ελληνικής μεταναστευτικής πολιτικής», στο Καβουνίδη, Τ., Κόντης, Α., Λιανός, Φακιολάς, Ρ. (επ) *“Μετανάστευση στην Ελλάδα: Εμπειρίες – Πολιτικές – Προοπτικές”*, Ινστιτούτο Μεταναστευτικής Πολιτικής, ΙΜΕΠΟ, Αθήνα, σελ. 282-297.

¹²⁷ <http://www.mipex.eu/greece>, πρόσβαση την 28/09/2017.

¹²⁸ Ομοίως.

χωρών, ηλικίας +15), να αποκλείονται από την πολιτογράφηση και λίγους τελικώς να αποκτούν την ιθαγένεια.¹²⁹

Αλλά και στον τομέα της πολιτικής/εκλογικής συμμετοχής των μεταναστών, η Ελλάδα δεν φαίνεται να σημειώνει ιδιαίτερη πρόοδο. Συγκεκριμένα, προβάλλει, όπως και άλλες χώρες της Νοτιοανατολικής Ευρώπης, τους περισσότερους πολιτικούς αποκλεισμούς για τους μετανάστες και ελλιπή πληροφόρηση των μεταναστών για τα πολιτικά τους δικαιώματα: σχεδόν το 5% του μεταναστευτικού πληθυσμού με εκλογικά δικαιώματα εγγράφηκαν για να ψηφίσουν για τις εκλογές τοπικής αυτοδιοίκησης του 2010.¹³⁰

Στον τομέα των διακρίσεων, ο Ν. 4285/2014 αναντίρρητα αποτέλεσε πρόοδο στην καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας.¹³¹

Συνεπώς, υπάρχει περιθώριο βελτίωσης στο υφιστάμενο πλαίσιο πολιτικών ένταξης (άδειες διαμονής, διαδικασία πολιτογράφησης, καταπολέμηση διακρίσεων), ενώ η ανάγκη για προώθηση αυτής είναι παρούσα τώρα, περισσότερο από ποτέ. Απαιτείται συνδυασμός κινητοποίησης των διοικητικών δομών με ύπαρξη κατάλληλης πολιτικής βούλησης. Μόνο με αυτόν τον τρόπο θα επιτευχθεί η προσέγγιση της ελληνικής πραγματικότητας στον ευρωπαϊκό μέσο όρο και θα καταστούν οι τοπικές κοινότητες πιο φιλόξενες για τους μετανάστες. Η Ελλάδα, στην προσπάθειά της αυτή, διαθέτει αρωγό τη συσσωρευμένη σχετική διεθνή εμπειρία. Ως εκ τούτου, θετικά αποτελέσματα δύνανται να προκύψουν από τη διερεύνηση «καλών πρακτικών» διαφόρων χωρών, ιδιαίτερα του Ευρωπαϊκού νότου, δεδομένου ότι, όπως φαίνεται, η ένταξη των μεταναστών θα απασχολήσει στο μέλλον την Ελλάδα.¹³²

Στον αντίποδα, βρίσκεται η Ολλανδία, μία από τις πιο παραδοσιακές χώρες υποδοχής στην Ευρώπη, με το 11,5% του πληθυσμού της να έχει γεννηθεί στο εξωτερικό. Ως εκ τούτου, διαθέτει σε γενικές γραμμές «καλή φήμη» σε σύγκριση με έτερες χώρες της Δυτικής Ευρώπης στον τομέα της ένταξης των μεταναστών, ενώ η ολλανδική πολιτική ρητορική διακατέχεται από την ιδέα της πολυπολιτισμικής κοινωνίας· χαρακτηρισμός που όχι μόνο αντικατοπτρίζει την υπάρχουσα πραγματικότητα, αλλά και αποτελεί στόχο της ολλανδικής πολιτικής¹³³.

¹²⁹ Ομοίως.

¹³⁰ Political participation, <http://www.mipex.eu/greece#/tab-political-participation>, πρόσβαση την 10/09/2017.

¹³¹ <http://www.mipex.eu/greece>, πρόσβαση την 28/09/2017.

¹³² Ομοίως.

¹³³ Rinus Penninx, Jeannette Schoorl, Carlo Van Praag, "THE IMPACT OF INTERNATIONAL MIGRATION ON RECEIVING COUNTRIES: THE CASE OF THE NETHERLANDS", NIDI CBGS Publications, 1993, σελ. 167, 214.

Κατά γενικό κανόνα, οι μετανάστες της Ολλανδίας, επιδεικνύοντας χαμηλό προφίλ, διαθέτουν τη δυνατότητα να συστήσουν τις δικές τους οργανώσεις, δημόσιους χώρους συνάντησης και θρησκευτικές υποδομές. Την εξαίρεση στον κανόνα αποτελούν οι ομάδες των Moluccans δεύτερης γενιάς, οι οποίοι επιδίδονται σε βίαιες πράξεις «διαμαρτυρίας» κατά της ολλανδικής κυβέρνησης. Το γεγονός αυτό, ωστόσο, οδήγησε τις ολλανδικές κυβερνήσεις να επαναπροσδιορίσουν τη χάραξη πολιτικής ένταξης για τους Moluccans ειδικά και τους μετανάστες γενικά¹³⁴.

Συνεπώς, προώθησαν διατάξεις σε διάφορους τομείς όπως χορήγηση οικονομικών ενισχύσεων σε οργανώσεις μεταναστών, διευκόλυνση των θρησκευτικών δραστηριοτήτων τους και θρησκευτικών πρακτικών, αύξηση αριθμού τηλεοπτικών προγραμμάτων που απευθύνονται ειδικά για τους μετανάστες¹³⁵ και προώθηση της τέχνης των μεταναστών¹³⁶.

Στον τομέα της πολιτογράφησης, η Ολλανδία κατέχει ένα από τα υψηλότερα επίπεδα στον ανεπτυγμένο κόσμο¹³⁷, σημειώνοντας ποσοστά υψηλότερα από τον μέσο όρο της ΕΕ και παρόμοια με χώρες, όπως Βέλγιο, ΗΒ και Σκανδιναβικές χώρες. Στη διάκριση αυτή, συνέβαλαν οι πολιτικές της χώρας για την ιθαγένεια, συμπεριλαμβανομένης της διπλής υπηκοότητας. Συγκεκριμένα, η υποστήριξη της διπλής υπηκοότητας και η προώθηση πολιτικών ένταξης αύξησαν σημαντικά τα ποσοστά πολιτογράφησης και ενίσχυσαν τις προοπτικές ένταξης των μεταναστών στην ολλανδική κοινωνία.¹³⁸

Ωστόσο, κατά την περίοδο 2007-2010, παρατηρείται ιδιαίτερη δραστηριοποίηση του ακραίου δεξιού πολιτικού χώρου, πιέζοντας την ολλανδική κυβέρνηση να εισαγάγει περιορισμούς στη μεταναστευτική πολιτική της. Για την περίοδο 2010 - 2014, η Ολλανδία κατάφερε να χάσει 8 βαθμούς από την κλίμακα του MIPEX, περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη χώρα για το χρονικό διάστημα 2007 - 2014. Ως φαίνεται, η Ολλανδία χάνει την πρωτοκαθεδρία στον τομέα της πολιτικής ένταξης, εφαρμόζοντας τακτικές που προσομοιάζουν στην πολιτική του ΗΒ, το οποίο με τη σειρά του επιδιώκει να περιορίσει τη μετανάστευση. Συγκεκριμένα, η σημερινή προσέγγιση που υιοθετεί η Ολλανδία για την ένταξη των μεταναστών θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως «πολιτική χωρίς πολιτική». Απαιτείται η

¹³⁴ Ομοίως, σελ. 193.

¹³⁵ Μάλιστα, ιδρύθηκε Ίδρυμα Ισλαμικής Ραδιοτηλεόρασης, σύμφωνα με τις διατάξεις του ολλανδικού δικαίου, το οποίο ξεκίνησε τα προγράμματά του σε ένα από τα τρία εθνικά κανάλια.

¹³⁶ Rinus Penninx, Jeannette Schoorl, Carlo Van Praag, "THE IMPACT OF INTERNATIONAL MIGRATION ON RECEIVING COUNTRIES: THE CASE OF THE NETHERLANDS", NIDI CBGS Publications, 1993, σελ. 169-170.

¹³⁷ μαζί με μερικές ευρωπαϊκές χώρες και παραδοσιακές χώρες μετανάστευσης, όπως η Αυστραλία και ο Καναδάς.

¹³⁸ Access to nationality, <http://www.mipex.eu/netherlands#/tab-access-to-nationality>, πρόσβαση την 07/09/2017.

γνώση της ολλανδικής γλώσσας από τους ενήλικες μετανάστες, χωρίς ωστόσο να υπάρχει αντίστοιχη υποστήριξη· οι επιχορηγήσεις και τα δωρεάν μαθήματα που παρέχονταν παραδοσιακά, αντικαθίστανται από «δάνεια». Ενώ απαιτείται από τους μετανάστες να έχουν εξασφαλίσει απασχόληση, να είναι υγιείς και πολιτικά δραστήριοι, δεν χορηγείται η αναγκαία και αντίστοιχη υποστήριξη. Οι μετανάστες καλούνται να δράσουν σε ατομικό επίπεδο, έως ότου τα θεσμικά όργανα ανταποκριθούν. Αυτή η μεταμόρφωση της Ολλανδίας έχει υπονομεύσει τις πολιτικές ένταξης σε όλους σχεδόν τους τομείς της ζωής των μεταναστών, ιδίως στην πολιτική συμμετοχή.¹³⁹

Συνεπώς, η προσέγγιση της Ολλανδίας για την ένταξη χαρακτηρίζεται με δυσκολία ως «ελαφρώς ευνοϊκή» για την εξασφάλιση ίσων δικαιωμάτων και ευκαιριών για τους μετανάστες. Παρόλο που οι νεοεισερχόμενοι εξακολουθούν να επωφελούνται ίσα κοινωνικοοικονομικά δικαιώματα, σχετικά ισχυρή νομοθεσία για την εξάλειψη των διακρίσεων και βασικό δικαίωμα στην ολλανδική ιθαγένεια, οι πολιτικές για την επανένωση, την διαμονή μακράς διάρκειας και τη διπλή ιθαγένεια είναι πιο περιοριστικές από τον μέσο όρο της Δυτικής Ευρώπης. Αυτοί οι περιορισμοί δύναται να αποθαρρύνουν πολλούς μετανάστες που έχουν εγκατασταθεί επί μακρόν από το επενδύσουν περαιτέρω στην ένταξή τους.¹⁴⁰

¹³⁹ <http://www.mipex.eu/netherlands>, πρόσβαση την 07/09/2017.

¹⁴⁰ Ομοίως.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

- Αγγελή Δ., Δημητριάδη Α., Τριανταφυλλίδου Α., «Αξιολογώντας τη σχέση κόστους-αποτελεσματικότητας των πολιτικών ελέγχου της παράτυπης μετανάστευσης στην Ελλάδα», MIDAS REPORT, Migration & Detention Assessment, Οκτώβριος 2014.
- Αγγελίδου, Ε. “Τεχνικές συνέντευξης. Γίνομαι τουρίστας στην πόλη μου”. Διαθέσιμο στον σύνδεσμο:
<http://kpe-lavriou.att.sch.gr/documents/sem12dec14-15angelidou-interview.pdf> (πρόσβαση την 20/08/2017).
- ΑΙΤΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ του σχεδίου νόμου «Νέα Αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης- Πρόγραμμα Καλλικράτης», http://www.ypes.gr/UserFiles/f0ff9297-f516-40ff-a70e-eca84e2ec9b9/aitiologiki_kallikrati_9_6_2010.pdf.
- ΔΟΜΗ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ, ΕΛΛΑΔΑ, 2012, http://www.ypes.gr/UserFiles/f0ff9297-f516-40ff-a70e-eca84e2ec9b9/Domi_leit_top_perAutod_2012.pdf.
- ΕΛΙΑΜΕΠ, «Αλφαβητάρι της Μετανάστευσης», Ιούνιος 2015, Κείμενο εργασίας n. 64/2015, <http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2015/06/Alvafitari.pdf>
- Κουντούρη Φανή, «Ο οικονομικός μετανάστης στην πολιτική ατζέντα. Η δημόσια συγκρότηση του μεταναστευτικού ζητήματος στη μεταπολίτευση».
- Κωτούλας Ι. «Η αντιπροστυγματικότητα του Ν. 3838/2010 για την ιθαγένεια και το νέο πλαίσιο», 2013, <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=498925>.
- Λιναρδής Α., «Συμβούλια Ένταξης Μεταναστών: ένας νέος θεσμός ένταξης των μεταναστών στις τοπικές κοινωνίες», Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, 2011.
- Σαμπατάκου, Ε.-Α., «Διεθνείς και ευρωπαϊκές συνιστώσες της ελληνικής μεταναστευτικής πολιτικής», στο Καβουνίδη, Τ., Κόντης, Α., Λιανός,

Φακιολάς, Ρ. (επ) “Μετανάστευση στην Ελλάδα: Εμπειρίες – Πολιτικές – Προοπτικές”, Ινστιτούτο Μεταναστευτικής Πολιτικής, ΙΜΕΠΟ,, 2008, Αθήνα.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Anja van Heelsum, *“The Relationship Between Political Participation and Civic Community of Migrants in the Netherlands”*, IMES, Journal of International Migration and Integration / Revue de l'integration et de la migration internationale, Ιούλιος 2002.
- BAUBÖCK Rainer, TRIPKOVIC Milena, *“THE INTEGRATION OF MIGRANTS AND REFUGEES An EUI Forum on Migration, Citizenship and Demography”*, European University Institute 2017.
- Borevi et al. *“The civic turn of immigrant integration policies in the Scandinavian welfare states”*, Comparative Migration Studies, 2017.
- COUNTRY FACTSHEET: GREECE 2016 EUROPEAN MIGRATION NETWORK, European Commission.
- Dekker R., Scholten Peter *“Framing the Immigration Policy Agenda: A Qualitative Comparative Analysis of Media Effects on Dutch Immigration Policies”*, the International Journal of Press/Politics, SAGE, 2017.
- European Union & OECD, *“Settling In: OECD Indicators of Immigrant Integration 2012”*.
- FRA-European Union Agency for Fundamental Rights, *“Together in the EU Promoting the participation of migrants and their descendants”*, 2017.
- FRANET, *“Migrants and their Descendants: Social Inclusion and Participation in Society”*, Greece, 2015,
- Goodman S. W., *“Fortifying Citizenship: Policy Strategies for Civic Integration in Western Europe”*, World Politics, 2012.
- Goodman S. W., *“Immigration and Membership Politics in Western Europe”*, Cambridge University Press, 2014.

- Groenendijk Kees, *“Local voting rights for Non-national in Europe: What We Know and What We need to Learn”*, University of Nijmegen, Migration Policy Institute, 2008.
- Melissa F. Weiner, *“The Ideologically Colonized Metropole: Dutch Racism and Racist Denial”*, John Wiley & Sons Ltd, Iouviog 2014.
- Rinus Penninx, Jeannette Schoorl, Carlo Van Praag, *“THE IMPACT OF INTERNATIONAL MIGRATION ON RECEIVING COUNTRIES: THE CASE OF THE NETHERLANDS”*, NIDI CBGS Publications, 1993.
- Philomena Essed, Isabel Hoving, *“Dutch Racism (Thamyris/Intersecting: Place, Sex and Race)”*, editions Rodopi B.V.. Amsterdam – New York, NY 2014.
- Seiffert Laura, Wörmann Henrika, *“2016 ANNUAL POLICY REPORT MIGRATION AND ASYLUM IN THE NETHERLANDS”*, European Migration Network, May 2017.
- Scholten Peter, Geddes Andrew, *“The politics of migration & immigration in Europe”*, 2nd edition, SAGE, 2016.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΗ

- Αντιρατσιστικό Φεστιβάλ: www.antiracistfestival.gr.
- CNN:
 - <http://www.cnn.gr/news/kosmos/story/77800/oilandia-to-megalytero-kentro-ypodoxis-prosfygon-pics>.
 - <http://www.cnn.gr/news/kosmos/story/72112/ekloges-stin-oilandia-niki-toy-royte-panigyrizoun-oi-vryxelles>.
- Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου:
 - <http://www.hlhr.gr/%CE%BA%CF%8E%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CF%82-%CE%BC%CE%B5%CF%84%CE%B1%CE%BD%CE%AC%CF%83%CF%84%CE%B5%CF%85%CF%83%CE%B7%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CE%B9->

- [%CE%BA%CE%BF%CE%B9%CE%BD%CF%89%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE/](#),
- http://www.hlhr.gr/wp-content/uploads/2016/12/keimeno_tekmhriovshs_kvdiakas_metana_steyshs2.pdf.
 - Ελληνικό Φόρουμ μεταναστών: www.migrant.gr.
 - Ευρωπαϊκή Επιτροπή:
 - https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/legal-migration/integration_en.
 - https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-migration/background-information/docs/communication_on_the_european_agenda_on_migration_en.pdf
 - https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/european-agenda-migration_en.
 - <https://ec.europa.eu/research/participants/portal/desktop/en/funding/index.html>.
 - <https://bluehub.jrc.ec.europa.eu/catalogue/dataset/0031>.
 - https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/networks/european_migration_network/reports_en.
 - Federal Agency for Civic Education (Bundeszentrale für politische Bildung/bpb),
<http://www.bpb.de/gesellschaft/migration/laenderprofile/186412/die-einwandererbevoelkerung>.
 - Focus Migration: <http://focus-migration.hwwi.de/The-Netherlands.2644.0.html?L=1>
 - Migrant Integration Policy Index:
 - <http://www.mipex.eu/greece>.
 - <http://www.mipex.eu/netherlands>.
 - The Telegraph:
<http://www.telegraph.co.uk/news/2017/01/23/dutch-prime-minister-warns-migrants-normal-gone-fends-populist/>.
 - POLITICO: <http://www.politico.eu/article/migration-anxieties-deepen-ahead-of-dutch-elections-refugees-geert-wilders/>.

- Υπουργείο Εσωτερικών:
 - <http://www.ypes.gr/el/MediaCenter/Minister/Interviews/?id=8bbd56f-a4b1-4d13-b63f-c8242e4e034b>.
 - <https://mko.ypes.gr/>
 - http://www.yptp.gr/asylo.php?option=ozo_content&perform=view&id=3519&Itemid=465&lang=&lang.
- <http://www.laos.gr/party>.
- <http://www.xryshaygh.com/kinima>.

ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ

- Οδηγία 2003/109/ΕΚ.
- Κανονισμός (ΕΕ) 516/2014.
- Ν. 3852/2010.
- Ν. 3838/2010.
- Ν. 4375/2016.
- Ν. 4399/2016 .
- Ν. 4356/2015.
- Υπουργικές Αποφάσεις 1982/2016 και 131024/Δ1(1)/2016.